

**Vilniaus universiteto teisės fakulteto
Darbo teisės katedra**

Ramunės Predkelienės,
IV kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**ASMENS POREIKIŲ SAMPRATA, KLASIFIKAVIMAS IR
ATSPINDĖJIMAS
SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE**

Vadovas: lekt., dr. Jurij Maculevič

Recenzentas: as. Algis Demša

Vilnius 2007

TURINYS

	Psl.
Įvadas	1
1. Asmens poreikiai: jų klasifikavimas ir tenkinimas	5
1.1. Asmens poreikių samprata ir jų klasifikavimas	5
1.2 Poreikiai socialiniam saugumui ir jų tenkinimo ypatumai	7
2. Asmens poreikių atspindėjimas Lietuvos socialinės apsaugos teisėje	11
2.1 Asmens poreikių atspindėjimas, realizavimas ir jų tobulinimas valstybinio socialinio draudimo sistemoje	11
2.1.1 Pensijų socialinis draudimas	15
2.1.2 Ligos ir motinystės socialinis draudimas	26
2.1.3 Nedarbo socialinis draudimas	33
2.1.4 Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas	35
2.1.5 Sveikatos draudimas	38
2.2 Asmens poreikių realizavimas valstybinių pensijų sistemoje	41
2.3 Asmens poreikių atspindėjimas socialinės paramos sistemoje	44
2.3.1 Piniginė socialinė parama	45
2.3.2 Socialinės paslaugos	51
3. Asmens poreikiai socialinei apsaugai Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą	56
Išvados	63
Literatūros sąrašas	69

Ivadas

Žmogaus gyvenimas bet kurioje visuomenėje neatsiejamas nuo tam tikrų poreikių tenkinimo. Poreikiai, pagal svarbą ir reikšmingumą žmogui yra skirtingi. Vieni poreikiai yra gyvybiškai svarbūs, nes jų tenkinimas užtikrina žmogaus, kaip biologinės būtybės, egzistenciją, kiti – priklauso nuo visuomenės ir žmogaus, kaip socialinės būtybės, išsivystymo bei brandos lygio.

Poreikių tenkinimas, viena vertus, yra visuomenės vystymosi pagrindas bei žmogaus gyvenimo varomoji jėga. Kita vertus, jų tenkinimo lygis yra visuomenės brandos atspindys. Poreikiai priklauso nuo individo išsivystymo lygio, šalies socialinės ekonominės situacijos, etnokultūros ir kt.

Poreikių tenkinimo galimybes, lygį ir garantijas reglamentuoja atitinkami šalies įstatymai bei poįstatyminiai aktai. Pvz., asmens egzistencijos lygį nusako minimalios mėnesio algos, minimalaus gyvenimo lygio, pašalpų minimalių bei maksimalių dydžių ir kt. nustatymas.

Tačiau atsiranda problema, kai asmuo negali patenkinti net bazinių, jo biologinį egzistavimą garantuojančių, poreikių. Tai atsitinka tuomet, kai asmuo dėl socialinių rizikų (senatvės, ligos, neįgalumo ir pan.), negali dirbti ir užsidirbti pragyvenimui bei savo poreikių patenkinimui. Tokioje situacijoje itin svarbu - galimybė patenkinti asmens poreikius socialinei saugai, t. y., užtikrinti asmens socialinį saugumą, suteikiant jam pajamų pragyvenimui. Praradęs darbingumą, gyvybiškai svarbius poreikius asmuo gali tenkinti gaudamas tam tikras socialines išmokas: senatvės, netekto darbingumo, socialinę pensiją, ligos pašalpą, nedarbo išmoką ar kitą socialinę išmoką. Taigi, poreikio asmens socialinei saugai patenkinimas yra būtina sąlyga kitų, gyvybiškai svarbių poreikių patenkinimui.

Socialinių išmokų skyrimą bei mokėjimą reglamentuoja socialinės apsaugos teisė. Todėl *asmens poreikių atspindėjimas socialinės apsaugos teisėje*, jų užtikrinimas bei realizavimas įstatymų pagalba yra ypatingos svarbos ir aktualumo problema. Kuo tiksliau ir konkrečiau socialinės apsaugos teisėje atspindėti asmens poreikiai socialinei apsaugai, tuo bus aukštesnis kitų, žmogui svarbių, poreikių patenkinimo lygis.

Nežiūrint problemos aktualumo ir praktinės reikšmės, mokslinėje literatūroje jai skiriamas nepakankamas dėmesys. Dažniausiai atskirai nagrinėjama: asmens poreikių patenkinimo galimybė bei lygis, socialinės apsaugos teisė bei jos normos, socialinės apsaugos būdai bei priemonės. Tačiau nėra darbų, kuriuose šios, tarpusavyje susijusios ir viena kitą lemiančios problemos, būtų susietos į vieną visumą.

Šios problemos ypatumas yra tai, kad tai nėra tik vieno mokslo tyrimo objektas, ji glaudžiai susijusi su psichologijos, ekonomikos ir teisės (socialinės apsaugos teisė) mokslo sritimis. Nuo socialinės apsaugos teisės tobulumo priklauso poreikių patenkinimo lygis. Kita vertus, poreikių augimo dėsnis skatina socialinės apsaugos teisės vystymą bei kaitą. Be to poreikių socialinei apsaugai tenkinimas ir atspindėjimas socialinės apsaugos teisėje yra dinamiškas, nuolat kintantis procesas.

Darbo tikslai

1. Išnagrinėti asmens poreikius: jų sampratą ir struktūrą, jų atspindėjimą socialinės apsaugos teisėje, konkretizuojant asmens poreikių atspindėjimą tam tikrose socialinės apsaugos srityse.

2. Išanalizuoti teisės normas, kuriomis remiasi valstybės socialinės apsaugos politika, siekiant užtikrinti minimalų asmens poreikių socialinei apsaugai tenkinimą ir įvertinti Lietuvos gyventojų socialinės apsaugos lygį.

3. Išnagrinėti asmens poreikių socialinei apsaugai kitimą ir savalaikį atspindėjimą socialinės apsaugos teisėje.

4. Nustatyti ir pagrįsti asmens poreikių socialinei apsaugai atspindėjimo socialinės apsaugos teisėje tobulinimo sritis bei būdus.

Tyrimų objektas:

Lietuvos socialinės apsaugos teisė

Darbo struktūra:

Darbo tikslams įgyvendinti pasirinkta tokia darbo struktūra: įvadas, trys dalys ir išvados.

Pirmoje dalyje išanalizuota asmens poreikių sąvoka bei jų struktūra. Ypatingas dėmesys skirtas poreikiams socialiniam saugumui bei jų tenkinimo ypatumams išnagrinėti.

Antroje dalyje, remiantis statistiniais duomenimis, išanalizuota asmens poreikių socialiniam saugumui atspindėjimo Lietuvos socialinės apsaugos teisėje lygis. Didžiausias dėmesys darbe skirtas asmens poreikių socialiniam saugumui atspindėjimui socialinės apsaugos teisėje, jų realizavimui bei tobulinimui valstybinio draudimo sistemoje, išskiriant konkrečias socialinio draudimo rūšis: pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei sveikatos draudimą. Be to, antroje dalyje išnagrinėta asmens poreikių socialiniam draudimui realizavimas valstybinių pensijų sistemoje, socialinės paramos bei socialinės paslaugų sistemose.

Trečioji darbo dalis skirta asmens poreikių socialiniam saugumui analizei įstojus Lietuvai į Europos Sąjungą.

Tyrimo metodai:

Siekiant įgyvendinti darbo tikslus buvo taikomi šie metodai:

- literatūros šaltinių analizė ir apibendrinimas;
- statistinių duomenų grupavimas, analizė ir apibendrinimas;
- lyginamoji analizė;
- sisteminis;
- loginis.

Informacijos šaltiniai:

- Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai;
- Lietuvos Respublikos įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kt.;
- Mokslinės publikacijos, monografijos, periodinių leidinių straipsniai. Tyrimui buvo svarbiausi: I.Nekrošius - Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė, V.Tiažkijus - Darbo teisė: teorija ir praktika, T.Davulis - Darbo teisė: Europos sąjunga ir Lietuva, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Socialiniai pranešimai ir kt.;
- Lietuvos statistikos departamento leidiniai;
- Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos statistiniai duomenys;
- Internetinės duomenų bazės.

1. Asmens poreikiai: jų klasifikavimas ir tenkinimas

Kiekvienos visuomenės individo gyvenimas neatsiejamas nuo tam tikrų poreikių. Poreikiai priklauso nuo individo išsivystymo lygio, socialinės aplinkos, šalies politinės bei ekonominės situacijos ir kitų veiksnių. Poreikiai yra psichologijos mokslo tyrimo objektas. Tačiau jų tenkinimas glaudžiai siejasi su kitomis mokslo, tame tarpe teisės, ekonomikos bei gyvenimo sritimis.

1.1 Asmens poreikių samprata ir jų klasifikavimas

Poreikių analizėje yra svarbu apibūdinti poreikio sampratą. Mokslinėje literatūroje poreikis apibūdinamas kaip reikmė, ko nors reikiamybė, būtinumas¹. Tačiau reikmės yra skirtingos svarbos bei reikšmingumo. Vienos reikmės (oras, vanduo, maistas ir pan.) yra gyvybiškai svarbios, garantuojančios žmogaus, kaip biologinės būtybės, egzistavimą. Kitos reikmės (saviraiška, kultūra ir kt.), susijusios su žmogaus, kaip socialinės būtybės, egzistavimu.

Asmens poreikių analizei yra skirta daug mokslinių darbų. Mokslinėje literatūroje pateikiamas įvairus poreikių interpretavimas bei skirtingi analizės būdai. C. Towle nagrinėjo poreikį santykyje su veiksniais, turinčiais įtakos žmogaus vystymuisi. Jis išskyrė keturias pagrindines poreikių grupes, kurios būtinos asmeniui siekiant socialinių tikslų: fizinė gerovė (maistas, pastogė, sveikatos priežiūra); galimybė vystyti emocionaliai ir protiškaiki; santykiai su kitais žmonėmis, dvasinių poreikių patenkinimas². Bet to, autorius pabrėžė, kad poreikis priklauso nuo asmens amžiaus ir gyvenimo situacijos. Harvardo universiteto profesorius D. McLellandas nustatė tris individo elgseną lemiančius poreikius: pasiekimų (laimėjimų) poreikį, valdžios poreikį (atspindintis individo siekius daryti poveikį įvykių raidai); poreikis priklausyti (pasireiškiantis per individo nuolatinį norą palaikyti gerus tarpasmeninius santykius)³. C. P. Alderfer savo teorijoje išskiria tris poreikių lygius⁴: *egzistencijos poreikiai* (visi žmogaus materialiniai ir fiziniai poreikiai); *sąveikos poreikiai* (žmogaus poreikiai susiję santykiais su kitais žmonėmis); *augimo poreikiai* (poreikiai pakeisti save pačius ar aplinką). Tačiau C. P. Alderfer nuomone, patenkinant poreikius yra įmanomas ne tik progreso, bet ir regresio procesas, kai, nepatenkinęs aukštesniojo lygio poreikių, individas visas savo pastangas nukreipia patenkinti žemesnio lygio poreikius. Be to, C. P. Alderfer teigia, kad vienu metu gali pasireikšti keli poreikiai.

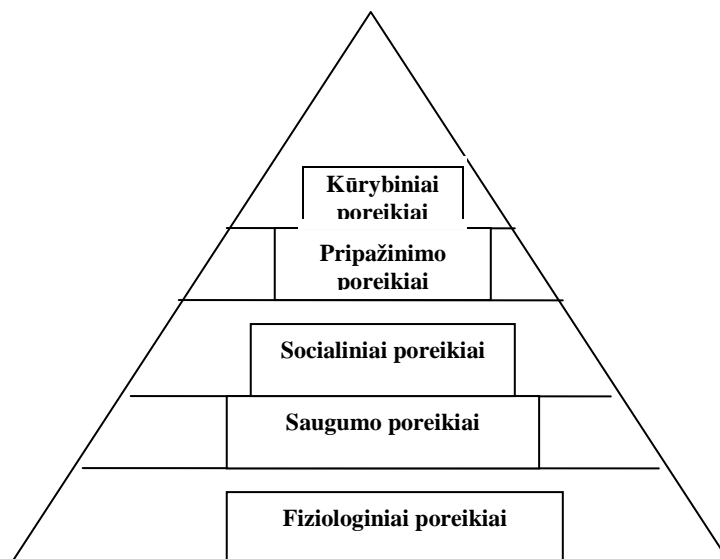
¹ Angele S., Dobrovolskas A., Keinys St., Murauskienė L., Skalaitė R., Steinmeyer H., Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius; 1999. p.94

² cit.pagal Jonson L.C., Socialinio darbo praktika: Vilnius:Spauda.2003.p.48

³ ten pat. p.51.

⁴ ten pat. p.53.

Plačiausiai paplitusi, yra psichologijos profesoriaus Abracham Maslou (Maslow) žmogaus poreikių hierarchijos teorija.¹ Joje autorius iškėlė hipotezę, jog žmonių veiklą skatina įvairūs poreikiai, kurie yra tam tikroje hierarchijoje ir gali būti suskirstyti į penkis lygius (1 pav.).

1 pav. **Abraham Maslou poreikių piramidė**

Kaip matyti iš A.Maslou pateiktos poreikių piramidės, jo poreikių sąrašas išdėstytas nuosekliai, einant nuo žemiausių iki aukščiausių poreikių, poreikiai sugrupuoti į rūšis. Poreikių sistemos pagrindą (žemutinį lygį) sudaro visiems žmonėms būdingi fiziologiniai (kartais dar vadinami „biologiniais“) poreikiai, kurie apima visas būtinas normalaus žmogaus funkcionavimo ir gyvenimo sąlygas (maistą, poilsį, normalias gyvenimo sąlygas ir kt.). Šių poreikių tenkinimas yra asmens, kaip biologinės būtybės, egzistavimo sąlyga. Todėl natūralu, kad nepatenkinus fiziologinių poreikių, kito lygio poreikiai nebus aktualūs. Žmogus, patenkinęs fiziologinius poreikius, pradeda rūpintis kito lygio – saugumo poreikiais: jis nori turėti garantijų, užtikrinančių saugumą tiek darbe, tiek ir už jo ribų. Jam aktualu saugi politinė situacija, t.y., kad jo šalyje nebūtų karo, smurto, epidemijų, kad žmogus turėtų nuosavą būstą. Negalėdami patenkinti šių poreikių savo šalyje, žmonės neretai išvyksta gyventi į kitas šalis. Nerealizuotas poreikis įgyti ekonominį stabilumą ir finansinę nepriklausomybę daugelį mūsų šalies gyventojų paskatino išvykti gyventi į užsienį.

Saugumo poreikių struktūroje itin svarbus vaidmuo tenka asmens poreikiui *socialiniam* saugumui. Socialinis saugumas išreiškia bendromis visuomenės pastangomis pasiektą garantuoto saugumo būseną nepriklausomai nuo gyvenime pasireiškiančios

¹ Маслоу А. Мотивация и личность. – Санкт-Петербург, 2003, p.81.

rizikos¹. Tai reiškia, kad šalies gyventojams turi būti garantuota socialinio saugumo būseną nepriklausomai nuo senatvės, neįgalumo, ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, darbo netekimo ir kt. Poreikis socialiniam saugumui nėra tiesioginis, jis yra kaip prielaida kitų, žmogaus egzistenciją užtikrinančių (pirmiausia fiziologinių) poreikių, patenkinimui.

Be to, individui, kaip socialinei būtybei, yra svarbu *socialinių poreikių* tenkinimas, kuris vyksta darbe, šeimoje, bendruomenėje. Nuo šių poreikių patenkinimo lygio priklauso darbuotojo darbo našumas, kūrybinių galių vystymas, net psichinė sveikata. Per pripažinimo poreikį susiduriama su žmogaus vertybių sistema bei jo noru jaustis asmenybe. Kūrybiniai poreikiai pasireiškia noru nuolat tobulėti, kurti.

Pagal poreikių reikšmingumą individui, A.Maslou juos suskirstė į dvi grupes: pirminius ir antrinius. Fiziologinius ir saugumo poreikius autorius priskyrė prie pirminių, o socialinius, pripažinimo ir kūrybinius – prie antrinių poreikių. Tik patenkinus žemesnio lygio poreikius, individui susiformuoja kiti – aukštesnio lygio poreikiai. Tai rodo, kad individo poreikiai yra tam tikroje hierarchijoje ir priklausomybėje.

Asmens poreikių analizėje yra svarbu poreikių *patenkinimo* (pakankamumo) *lygis*. Žmogus niekada nejaučia visiško savo poreikių patenkinimo jausmo, nes kad ir kiek yra pasiekę, nori vis daugiau pinigų, saugumo, draugų, pagarbos ir kt. Naujų poreikių atsiradimas aukštesniuose hierarchijos lygiuose vyksta ne dėl visiško, o dėl pakankamo esamų poreikių patenkinimo žemesniuose lygiuose. Pakankamas žemesnio lygio poreikių patenkinimas sudaro prielaidas aukštesnio lygio poreikių atsiradimui.

Tačiau pateiktos poreikių hierarchijos negalima suabsoliutinti. Poreikių lygių išskyrimas yra labiau mokslinė abstrakcija. Realiai poreikių lygiai persidengia vienas su kitu. Be to, atskiriems individams, priklausomai nuo jų, kaip asmenybių išsivystymo ir subrendimo laipsnio, poreikių grupės lygiai gali išsidėstyti kitokia seka arba kai kurių poreikių individas gali neturėti. Dažniausiai tai susiję su antrinių poreikių tenkinimo būtinybe.

1.2 Poreikiai socialiniam saugumui ir jų tenkinimo ypatumai

Bet kuriame visuomenės gyvenimo lygyje žmogus privalo turėti galimybę pasirinkti svarbiausius dalykus – ilgai ir sveikai gyventi, įgyti žinių bei apsirūpinti ištekliais, reikiama normaliam gyvenimo lygiui pasiekti.

Tačiau visuomenėje egzistuoja įvairios socialinės rizikos. Nei vienas asmuo nėra garantuotas kad, susidarius tam tikroms aplinkybėms, galima bus išvengti ligos, neįgalumo, grėsmės netekti darbo ar kt. *Socialinė rizika* – tai materialinės padėties

¹ Tiažkijus V., Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia. 2005, p. 149.

pablogėjimo tikimybė dėl darbo pajamų praradimo esant tam tikroms objektyvioms socialinėms priežastims, taip pat dėl papildomų išlaidų išlaikant vaikus ir kitus pagalbos reikalingus šeimos narius. Tam reikalinga valstybės socialinė parama. Pasak profesoriaus I.Nekrošiaus, socialinis aprūpinimas apibrėžiamas kaip sistema valstybės nustatytų alimentaraus pobūdžio socialinių-ekonominių priemonių, teikiamų darbo žmonėms iš fondų, skirtų aprūpinti nedarbingus piliečius, kai jie dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių negali patenkinti savo poreikių iš darbo pajamų¹

Šiuo metu demokratinėse valstybėse vyrauja „socialinės gerovės valstybės“ koncepcija. Gerovės valstybė - valstybė, kurioje rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas bei paslaugas, ir laiduojama žmonių gerovė. Tai paremta principu, kad visuomenė privalo solidariai rūpintis tais, kam nepavyksta adaptuotis prie labai dinamiškai besikeičiančių gyvenimo aplinkybių, visiškai užimtumas, galimybė visiems naudotis sveikatos apsaugos ir švietimo paslaugomis, socialinio draudimo užtikrinimas nedarbo, ligos, neįgalumo ir senatvės atvejais, minimalus pragyvenimo lygio užtikrinimas, siekiant išvengti skurdo bei socialinės atskirties atvejų.

Demokratinė valstybė, vykdydama socialinę politiką, stengiasi patenkinti gyventojų poreikius teisinių priemonių pagalba. Todėl socialinės teisinės valstybės vienas svarbiausių požymių yra jos vykdoma socialinė politika. Pasak A.Vaišvilos, tik valstybėje, kurioje įtvirtintas teisės viešpatavimas, galima siekti asmens socialinio saugumo arba socialinę gerovę suprantama ne tik kaip pakankamas asmens materialinių ir socialinių poreikių patenkinimas, bet ir kaip visiškai jo saugumas tiek nuo valstybės valdžios savivalės, tiek ir nuo neigiamų gyvenimo netikėtumų (bedarbystės, ligos, sužalojimų, maitintojo netekimo, gamtos stichijų ir kt). Teisės egzistavimas suteikia asmeniui teisę šių ir kitų grėsmių atvejais, kai paties asmens pastangų nepakanka savo gerovei bent minimaliu lygiu garantuoti, kreiptis paramos į valstybę. Todėl socialinė teisinė valstybė formuojasi ne tik kaip teisinės tvarkos palaikytoja visuomenėje, bet ir kaip pagalbėjimo asmeniui politinė organizacija.²

Socialinės saugos teisėje socialinės rizikos veiksniais laikomi tie, kurie pripažįstami aplinkybėmis, kurioms esant valstybė imasi socialinės saugos funkcijų. Šios aplinkybės pripažinimas socialiniu rizikos veiksniu susijęs su poreikiu užkirsti kelią tokioms aplinkybėms atsirasti, o joms atsiradus - panaikinti arba sušvelninti jų poveikį. Pagrindinis socialinės rizikos požymis yra materialinės padėties pablogėjimo tikimybė. Pagrindinius socialinės rizikos atvejus galime išskirti pagal išmokų rūšis: gydymosi išlaidos, ligos

¹Nekrošius I., Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė. Vilnius: Mintis, 1983.,p.6.

² Plačiau Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis/.www.lsd.lt/documents.

pašalpa susirgus, netekto darbingumo pensija, maitintojo netekimo pensija, nedarbo išmoka, senatvės pensija, pinigine išmoka nelaimingo atsitikimo darbe atveju, pašalpa šeimai, motinystės, tėvystės pašalpos ir kt.

Individo poreikių patenkinimui reikalingos tam tikros pajamos (darbo užmokestis ar kitos). Darbas yra pagrindinis kiekvieno individo ir visos visuomenės gerovės pagrindas. Tačiau dėl įvairių priežasčių žmonės ne visada gali tenkinti savo poreikius dirbdami, todėl valstybė, būdama visuomenės funkcionavimo garantu, privalo užtikrinti tinkamą gyvenimo lygį visiems gyventojams.³ Tuo tikslu kuriama socialinės apsaugos sistema, kurios esmė – lėšas perskirstyti tarp darbingų ir nedarbingų asmenų bei gaunančių mažas pajamas, tuo sudarant galimybę pastariesiems patenkinti minimalius poreikius. Taigi, socialinio saugumo poreikis realizuojamas per socialinės apsaugos sistemą. *Socialinės apsaugos sistema* – tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, teikianti gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie negali dėl įstatymais numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.

Mano nuomone, valstybė neprivalo sulygtinti visų asmenų vartojimo lygio požiūriu. bet turi garantuoti tam tikrų asmens poreikių patenkinimą, kurie užtikrintų žmogui minimalias savęs realizavimo galimybes. Nė vienas nėra garantuotas, kad susidarius tam tikroms aplinkybėms, pavyks išvengti pavojaus sveikatai, grėsmės netekti darbo, pajamų ir pan. Šios neigiamai žmogaus gyvenimą veikiančios aplinkybės labai svarbios ne tik jo gyvenime, bet ir įtakoja visuomenę, todėl tai turi reguliuoti valstybė. Svarbu, kad asmens poreikių socialiniam saugumui užtikrinti ir apsaugoti valstybė prisiimtų dalį atsakomybės, nes valstybė, prisiimdama dalį atsakomybės už šių aplinkybių atsiradimą ir jų padarinius, ir kuria socialinės apsaugos sistemą. Būtina pabrėžti, kad valstybė neprisiima ir netgi objektyviai negali prisiimti atsakomybės už visų aplinkybių, kurios kelia žmogui pavojų, padarinius. Valstybė pati nustato aplinkybes, kurioms esant ji įsipareigoja teikti pagalbą, tai įtvirtindama ne tik pagrindiniame šalies įstatyme - LR Konstitucijoje, kituose įstatymuose bei poįstatyminiuose teisės aktuose, bet ir tarptautiniuose dokumentuose. Europos socialinėje Chartijoje (pataisyta) nurodyta, kad siekiant įgyvendinti žmogaus teises ir pagrindines laisves, valstybės pripažįsta, kad jų visomis tinkamomis nacionalinėmis ir tarptautinėmis priemonėmis vykdytiną politikos tikslas yra sudaryti sąlygas, kuriomis būtų galima veiksmingai įgyvendinti šias teises ir principus: visi darbuotojai turi teisę į saugias ir sveikas darbo sąlygas; dirbančios moterys nėštumo metu turi teisę į specialią apsaugą; kiekvienas žmogus turi teisę naudotis visomis priemonėmis, leidžiančiomis pasiekti aukščiausią, kokį tik galima, sveikatingumo lygį; visi darbuotojai

ir jų išlaikytiniai turi teisę į socialinę apsaugą; kiekvienas asmuo, neturintis pakankamai išteklių, turi teisę į socialinę paramą ir medicininę pagalbą; šeima, kaip pagrindinė visuomenės ląstelė, siekiant užtikrinti jos visapusišką vystymąsi, turi teisę į atitinkamą socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą; pagyvenę žmonės turi teisę į socialinę apsaugą ir kt.¹

Kiekviena šalis turi savo socialinės apsaugos modelius, principus bei struktūrą. Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro šie pagrindiniai elementai: valstybinis *socialinis draudimas ir socialinė parama*.

Socialinio draudimo sistemoje pensijas bei kitas išmokas iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto gauna tie asmenys, kurie yra draudžiami valstybiniu privalomuoju socialiniu draudimu arba patys draudžiasi savanoriškuoju socialiniu draudimu.

Socialinės paramos sistemoje pašalpas iš valstybės ar savivaldybės biudžetų gauna tie asmenys, kurie dėl tam tikrų objektyvių priežasčių negali gauti išmokų iš socialinio draudimo fondo biudžeto.

Poreikių socialiniam saugumui tenkinimo per socialinės apsaugos priemones ypatumai išreiškia visuomenės solidarumo idėją; jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų, konstitucinės nuostatos, laiduojančios teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo būdus. Kita vertus, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga.

Asmens teisė į socialinę apsaugą yra vykdoma atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus. Asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Konstitucijos². 52 str. nurodyta, kad „valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“ 48 str. nustato, kad .. „kiekvienas žmogus turi gauti teisingą apmokėjimą už darbą,...turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas,... turi teisę gauti socialinę apsaugą

¹ Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr.33-104.

nedarbo atveju. 39 str. numato socialinę paramą šeimoms: „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas“. Sveikatos apsaugos principus nustato 53 str.: „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas, žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“. Konstitucijos nuostatos realizuojamos įstatymais, poįstatyminiais aktais.

Dauguma įstatymų įgalioja Vyriausybę parengti nuostatus arba taisykles, detalizuojančias įstatymuose nustatytas normas bei jų vykdymą. Be to, Vyriausybės nutarimais reglamentuojami kai kurie socialiai svarbūs klausimai, kurie tiesiogiai nėra sureguliuoti įstatymais.

Socialinės apsaugos teisinis reguliavimas yra sudėtingas procesas. Ne visada pavyksta sureguliuoti taip, kad visų visuomenės narių poreikiai būtų patenkinti. Teisės aktais reguliuojant vieną ar kitą socialinio saugumo sritį aktyviai reaguoja visuomenė. Ypač tuo atveju, kai reguliavimas susijęs su visuomenės arba jos dalies socialinio saugumo padėties pablogėjimu. Pavyzdžiui, 2001-2002 m. dirbantiems pensininkams buvo neišmokėta dalis pensijos, padidintas asmens pensinis amžius. Todėl, mano nuomone, primami sprendimai, turi būti pagrįsti, primami išanalizavus ir įvertinus ne tik esamą socialinės situacijos modelį, bet ir atlikus ilgalaikes socialines apsaugos vystymosi prognozes.

2. Asmens poreikių atspindėjimas, realizavimas ir tobulinimas Lietuvos socialinės apsaugos teisėje

2.1 Asmens poreikių atspindėjimas ir realizavimas valstybinio socialinio draudimo sistemoje

Valstybinis socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos pagrindas. Socialinio draudimo sistema iš esmės skiriasi nuo socialinės paramos sistemos: kiekvienas socialiniu draudimu apsidraudęs žmogus, patekęs į socialinės rizikos situaciją, be jokio papildomo jo lėšų tikrinimo, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką, o kiekvienas pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs turto bei pajamų patikrinimui, ar jo pragyvenimo lygis atitinka visus reikalavimus tokiai paramai gauti. Socialinio draudimo pagalba „visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems

asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių (socialinės rizikos) prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos“.¹

Valstybinį socialinį draudimą reglamentuoja LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas², LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas³ ir atskiras socialinio draudimo rūšis reglamentuojantys įstatymai bei poįstatyminiai aktai. Valstybinio socialinio draudimo biudžetas yra savarankiškas, t. y. jis atskirtas nuo valstybės biudžeto, jo lėšos negali būti panaudotos jokiems kitiems tikslams išskyrus Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytus atvejus. Valstybinis socialinis draudimas yra dviejų formų: privalomasis ir savanoriškasis.

Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 5 d. nutarime konstatavo, kad „pagal LR Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiose LR Konstitucijos nuostatose, įtvirtinančiose žmogaus ekonomines, socialines ir kultūrinės teises, taip pat pilietines ir politines teises, visuomenės ir valstybės santykius, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindus, Tautos ūkio organizavimo ir reguliavimo principus, valstybės institucijų organizavimo veiklos pagrindus ir kt“.⁴

Valstybinio socialinio draudimo sistema remiasi kartų solidarumo ir einamojo finansavimo principais. Tai reiškia, kad dirbantys žmonės, mokėdami socialinio draudimo įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, garantuoja pajamas tiems, kurie dėl įstatymais numatytų socialinių rizikų negali patys užsidirbti pragyvenimui reikalingų lėšų. Surinktos socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos ir investuojamos, o iš karto paskirstomos tam tikrų socialinio draudimo išmokų gavėjams.

Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai savanoriškai arba privalomai moka draudimo įmokas arba kiti sumoka už juos, todėl tokios solidarumo sistemos nariai

¹ LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr.17-447.

² LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas. Valstybės žinios, 2001, Nr.91-3190.

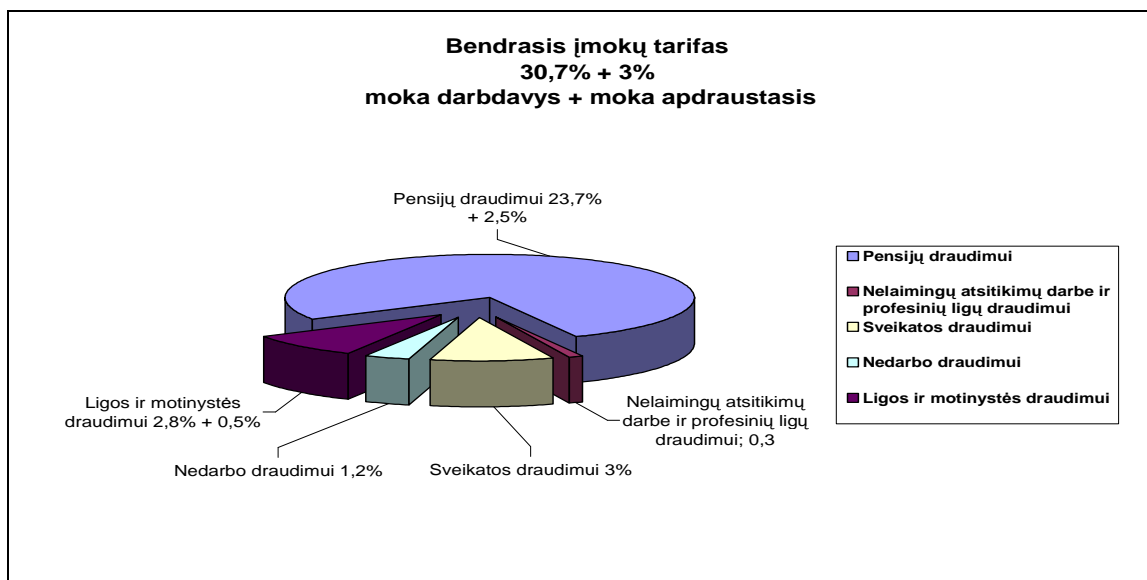
³ LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5398.

⁴ LR Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5d nutarimas „Dėl Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr.1-619 „dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr.808 „dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punktu (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai. Valstybės žinios, 2004, Nr..38-1236.

patyrus socialinę riziką, yra galimybė gauti socialinę išmoką (pensiją, pašalpą). Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 3 straipsnis numato tokias valstybinio socialinio draudimo rūšis:

- pensijų socialinis draudimas, kuriuo draudžiama pagrindinei (bazinei) ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims;
- ligos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės rehabilitacijos išmokoms,
- nedarbo socialinis draudimas, kai draudžiama nedarbo išmokoms;
- nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas, kai draudžiama išmokoms;
- sveikatos draudimas, kai draudžiama sveikatos priežiūros paslaugoms ir kompensacijoms.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 m. rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 str. nustatytas bendras socialinio draudimo įmokų tarifas (34 proc.) ir jo pasiskirstymas atskiroms socialinio draudimo rūšims. (žr. 2.1 pav.) Pagal bendrojo įmokų tarifo pasiskirstymą galima daryti išvadą apie šalies gyventojų poreikį atskiroms socialinio draudimo rūšims. Kaip matyti iš pateikto paveikslo, didžiausia įmokų tarifo dalis (26,2 proc.) skiriama pensijų draudimui, kurio 23,7 proc. moka darbdavys, 2,5 proc. – darbuotojas.

2.1 pav. Socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas 2007 metais¹

¹ LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5398.

Plačiau kiekviena socialinio draudimo rūšis bus išnagrinėta kituose darbo skyriuose. Tarifai yra kintantys dydžiai, kurie iš naujo tvirtinami įstatymu kiekvienais metais atsižvelgiant į bendrą šalies situaciją, demografines tendencijas, verslo sąlygas ir kitas aplinkybes.

Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnis nustato asmenų grupę, kurios draudžiamos privalomuoju socialiniu draudimu. Šio straipsnio 1 punkte nurodyti asmenys (asmenys dirbantys pagal darbo sutartį pas juridinius ar fizinius asmenis ir kt.), kurie draudžiami visomis socialinio draudimo rūšimis. Jų privalomojo socialinio draudimo įmoka - 34 proc. (31 proc.- darbdavio, 3 proc. – darbuotojo dalis) Minėto įstatymo 4 straipsnio 2 punktas nustato asmenis (vidaus tarnybos sistemos pareigūnai ir kt.), kurie draudžiami pensijų socialiniu draudimu ir nedarbo socialiniu draudimu. Šio straipsnio 3 punkte nurodyti savarankiškai dirbantys asmenys (individualių įmonių savininkai ir kt.), išskyrus tuos, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimus, privalomai draudžiami tik pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos dalims. Straipsnio 4 punkte nurodyti asmenys (asmenys, kurie vykdo individualią veiklą turėdami verslo liudijimą ir kt.), kurie draudžiami pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai. Straipsnio 5 punktas nustato asmenų grupes (profesinių mokyklų moksleiviai ir kt.), kurie privalomai draudžiami tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu.

Tam tikros dirbančių asmenų grupės, t. y. dirbantys pagal autorines sutartis, o taip pat ūkininkai nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu apskritai. Todėl iškyla šių asmenų socialinės apsaugos problema. Socialinės rizikos atveju (susirgus, senatvės) jie neturi teisės gauti jokių išmokų iš VSDF biudžeto. Siekdami įgyti teisę į atitinkamą išmoką socialinės rizikos atveju, jie gali draustis valstybiniu savanoriškuoju socialiniu draudimu.

Valstybinio socialinio draudimo įmokos mokamos nuo asmeniui priskaičiuoto darbo užmokesčio. Pastaraisiais metais nuolat vyksta diskusija dėl taip vadinamų „Sodros“ „lubų“, tai yra, kad dideles pajamas gaunantys asmenys būtų atleidžiami nuo privalomųjų socialinio draudimo įmokų. Seime įregistruotas įstatymo projektas, kuris bus svarstomas 2007 m. gegužės mėn. Siūloma nustatyti 4 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių viršutinę ribą, nuo kurios nebūtų mokamos įmokos Sodrai. Tokiu atveju, riba siektų 6925 Lt. Šiuo klausimu nėra vieningos nuomonės. Vienu nuomone, įmokų apribojimo įvedimas, paskatintų darbuotojus didesnes įmokas skirti pensijų fondams, didinti įmonių konkurencingumą, padėti joms išlaikyti įmonių centrinių būstinių specialistus. Kitų nuomone, dėl įmokų apribojimo įvedimo išloštų tik kelios bendrovės, o

valstybinio socialinio draudimo biudžetas netektų šimtų milijonų litų pajamų. Tai dar labiau padidintų socialinę atskirtį tarp dideles ir mažas pajamas gaunančių darbuotojų. Taikant šį principą, anot antrosios nuomonės atstovų, būtų pataikaujama vien tik stambiajam kapitalui, o mokesčių našta nėra kiek nepalengvėtų gaunantiems atlyginimą, siekiantį šalies vidutinį darbo užmokestį. Mano nuomone, socialinio draudimo įmokų apribojimas neturėtų būti įvestas, nes esama palanki dabartinė ekonominė situacija, gali ilgai nesitęsti. Todėl išskiltų grėsmė valstybinio socialinio draudimo biudžeto subalansavimui. Be to, turėtų būti panaikintas esamas apribojimas socialinio draudimo išmokoms.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip rodo statistiniai duomenys, dėl demografinių problemų ir gyventojų emigracijos, nuolat Lietuvoje mažėja vidutinis gyventojų skaičius. Nuo 2000 m. iki 2006 m. jis sumažėjo 105, 4 tūkst. gyventojų, dėl to mažėja dirbančiųjų skaičius. To pasėkoje mažėja darbo užmokesčio fondas, todėl senka įplaukos į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą (toliau- VSDF biudžetas). Kita vertus, auga išlaidos pensijoms ir vadinamosioms senyvo amžiaus gyventojų paslaugoms, sveikatos apsaugai. Jeigu nepasikeis situacija, tai būtent 2020 m. gali būti, kad esant nekintamam socialinio draudimo įmokų dydžiui, valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas iš dirbančiųjų pradės surinkti mažiau pinigų nei reikės išmokėti pensininkams.

2.1 lentelė. **Jaunuolių skaičius Lietuvoje** (kitimo prognozės, tūkst.)¹

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Jaunuoliai 18-kos metų	56,6	51,2	49,6	57,0	52,5	37,9	31,3
Jaunuoliai 22-ųjų metų	54,5	55,3	46,8	49,3	53,9	50,0	36,1

2.1 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad prognozuojamos potencialios darbo jėgos skaičius mažės. Todėl socialinio draudimo sistema turi nuolat reaguoti ir įvertinti besikeičiančią demografinę situaciją, kad VSDF biudžetas netaptų deficitinis.

2.1.1 Pensijų socialinis draudimas

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema yra svarbiausia valstybinio socialinio draudimo dalis. Valstybinė socialinio draudimo pensijų sistema bei jos įstatyminė bazė buvo pradėta kurti atgavus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema yra kintanti ir besivystanti sistema, kuri turi būti nuolat plėtojama ir modifikuojama taip, kad kuo geriau atitiktų

¹ „Euromonitor International“/www.cvonline.lt/

besikeičiančias socialines ir ekonomines sąlygas bei leistų patenkinti augančius visuomenės bei jos narių poreikius socialinei apsaugai senatvės, invalidumo ir kt. atvejais.

Kuriant valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą atsižvelgiant į asmenų poreikius Lietuvoje buvo siekiama dviejų tikslų:

- ✓ užtikrinti apdraustiesiems bent minimalią apsaugą nuo skurdo senatvėje;
- ✓ kompensuoti jiems dėl senatvės, neįgalumo, maitintojo netekties prarastas pajamas.

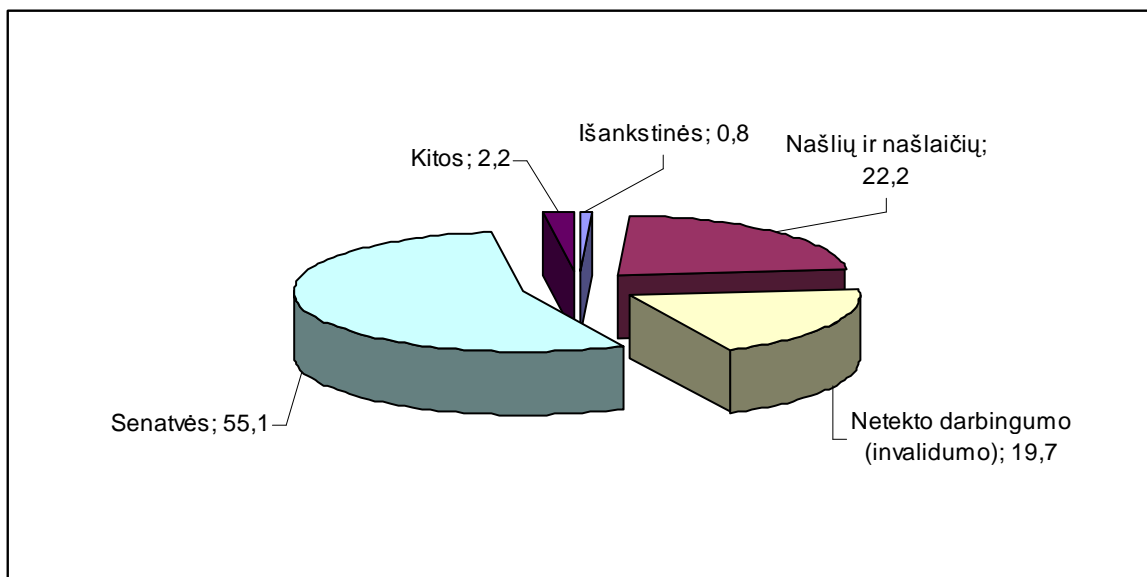
Valstybinio socialinio draudimo pensijos mokamos iš VSDF biudžeto. Lietuvoje valstybinis socialinis pensijų draudimas apima beveik visus šalies gyventojus: samdomi darbuotojai ir savarankiškai dirbantys asmenys moka valstybinio socialinio draudimo įmokas, o senatvėje, netekto darbingumo (invalidumo) atveju, netekus maitintojo gauna pensijas. Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas turi nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu ir kiti asmenys numatyti, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo¹ 1 straipsnyje ir atitinka kitas šiame įstatyme nustatytas sąlygas.

Solidarumo tarp kartų principo pagalba pensininkai kartu su dirbančiais gyventojais gali patirti pagerėjusias gyvenimo sąlygas. Didėjant dirbančiųjų pajamoms, einamųjų įmokų sistema gali surinkti daugiau lėšų. O turint daugiau pajamų, Valstybinio socialinio draudimo fondas gali mokėti didesnes pensijas. Taigi, einamųjų įmokų bei išmokų principo pagalba išryškintas solidarumo tarp kartų principas.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšis, jų skyrimo bei mokėjimo tvarką reglamentuoja Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Nustatytos šios valstybinio socialinio draudimo pensijos:

- 1) senatvės (išankstinio mokėjimo);
- 2) netekto darbingumo (invalidumo);
- 3) našlių ir našlaičių ;

¹ LR Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr.59-1153

2.1.1 1 pav. Valstybinių socialinio draudimo pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2006 m. (proc.)

Kaip rodo 2.1.1 1 pav. pateikti duomenys, socialinio draudimo pensijų struktūroje didžiausią dalį sudaro senatvės (55,1proc.) ir netekto darbingumo (invalidumo) - (19,7 proc.) pensijos. Išankstinės senatvės pensijos sudaro 0,8 proc., nes jos pradėtos skirti tik nuo 2004 m. liepos 1 d.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų skaičiaus analizė per 1995-2006 m. laikotarpį išryškino tam tikras atskirų pensijų rūšių kitimo tendencijas (2.1.1.1 lentelė).

Pirma, mokamų senatvės pensijų skaičius kiekvienais metais mažėjo. Nuo 1996 iki 2006 metų sumažėjo nuo 655 iki 591 tūkst. Tai lėmė tas faktas, kad buvo laipsniškai didinamas pensijos amžius iki jis pasiekė įstatymu nustatytą ribą.

Antra, didėjo netekto darbingumo (invalidumo) pensijų skaičius. Nuo 1996 iki 2006 metų jų skaičius padidėjo 1,4 karto. Netekto darbingumo pensijų skaičiaus augimui įtakos turėjo pensinio amžiaus ilginimas, nes vyresnio amžiaus žmonės dažniau serga lėtinėmis ligomis. Be to, invalidumo pensijų didėjimui įtakos turėjo ir nedarbas. Žmonės neturėdami vilčių įsidarbinti, siekia gauti netekto darbingumo pensiją, kad turėtų bent kiek pajamų pragyvenimui.

Trečia, ypač ženkliai – net 8,8 karto per analizuojamą laikotarpį išaugo našlių ir našlaičių pensijos. Tai lėmė tas faktas, kad, pareiškus gyventojams pretenzijas, nuo 1997 metų buvo pradėtos skirti našlių pensijos už mirusius iki 1995 metų.

Ketvirta, laipsniškai mažėjo ištarnauto laiko ir maitintojo netekimo pensijų, paskirtų pagal senąjį įstatymą, skaičius, nes jos pagal naująjį įstatymą nuo 1995 m. nebuvo skiriamos.

2.1.1 1 lentelė. Valstybinių socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius

(tūkst.vnt.) 1997 – 2006 metais¹

Pensijų rūšys	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
senatvės	651	648	645	645	637	625	611	603	596	591
Netekto darbingumo (invalidumo)	152	159	166	174	181	188	196	202	211	211
Našlių ir našlaičių	88	173	189	201	212	219	227	233	237	238
Ištarnauto laiko	2,2	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,1	1,0
Maitintojo netekimo	44	40,1	36,9	33,4	29,5	26,1	22,2	19,3	16,5	14,1
Išankstinės senatvės pensijos								2,5	5,7	8,1

Asmuo, mokėdamas socialinio draudimo įmokas ir turėdamas reikalingą socialinio draudimo stažą, turi teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją. Tačiau nuo 2001-01-01 įsigalioję Pensijų įstatymo pakeitimai, sugriežtino pensijų mokėjimo sąlygas ir dėl to daugeliui dirbusių pensininkų mokėtos pensijos sumažėjo. Šiais pakeitimais buvo siekiama subalansuoti VSDF biudžetą, sumažinti jo sukauptas skolas, o taip pat užtikrinti savalaikį pensijų mokėjimą. Konstitucinis Teismas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarime² konstatavo, kad „būtinąją senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą turintiems pensininkams, kurie po valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos paskyrimo turi draudžiamųjų pajamų, didesnių kaip 1 minimali mėnesinė alga, mokama ne visa paskirta ir iki tol mokėta valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniui, 48 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, 52 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui“. Todėl, siekiant atstatyti socialinį teisingumą, LR Vyriausybė pateikė Seimui LR Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo įstatymo projektą. Teikiamu įstatymo projektu siūloma išmokėti skirtumą tarp paskirtosios ir 2001 metų sausio 1 dienos–2002 metų gruodžio 31 dienos laikotarpio mokėtos pensijos tiems senatvės ir invalidumo pensijų

¹ Lentelė parengta remiantis VSDF valdybos statistiniais leidiniais: Valstybinis socialinis draudimas 2001: statistiniai duomenys, Vilnius, 2002, p.27, Skaičiai ir faktai 2001-2003 ir VSDFV duomenimis.

² LR Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai. Valstybės žinios, 2002, Nr.113-5057.

gavėjams, kurie turėjo būtinaį stažą ir kuriems buvo taikyta nuo 2001 m. sausio 1 d. įsigaliojusi ypač griežta šių pensijų mokėjimo tvarka.

Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją asmuo įgyja, kai jis atitinka visas šias sąlygas:

- sukanka šio įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;
- turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai.

Asmuo turi atitikti šiuos reikalavimus senatvės pensijos amžiaus sukakties dieną arba kreipimosi dėl pensijos dieną, kai pensijos kreipiamasi jau sukakus pensijos amžių.

LR Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme senatvės pensijos amžius nustatytas: moterims – 60 metų, vyrams – 62 metai ir 6 mėnesiai.

Minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai yra 15 metų. Būtinasis valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai vyrams ir moterims yra 30 metų.

Socialinio draudimo pensiją sudaro dvi dalys :

- *pagrindinė* – lygi valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai, jei asmuo turi būtinaį senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jei asmuo neturi būtinojo senatvės pensijai pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų pensijų draudimo stažą, pagrindinė senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui. Ši pensijos dalis atlieka pajamų perskirstymo ir pensijų dydžių išlyginimo funkciją. Valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydis negali būti mažesnis už 110 proc. minimalaus gyvenimo lygio (MGL);

- *papildoma* pensijos dalis apskaičiuojama iš dviejų laikotarpių asmens draudžiamųjų pajamų: iš 1984 - 1993 dešimtmečio parenkant 5 paeiliui einančius metus, kai asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas yra pats didžiausias, ir iš laikotarpio nuo 1994-01-01 iki išėjimo į pensiją dienos. Nuo 2009 metų senatvės pensija bus skaičiuojama iš vieno laikotarpio draudžiamųjų pajamų – iki išėjimo į pensiją mėnesio. Pensijos dydis apskaičiuojamas sudedant pagrindinę ir papildomą dalis.

Kita valstybinio socialinio draudimo pensijos rūšis - *netekto darbingumo (invalidumo)*. Kaip numato Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 28 straipsnis, teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo (invalidumo) pensiją turi asmenys, kuriems Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo nustatyta tvarka nustatytas darbingumo lygis ir kurie pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais, jeigu šie asmenys atitinka šio įstatymo 30 ir 31 straipsniuose nustatytas sąlygas.

Asmens darbingumo lygį, jo priežastį, atsiradimo laiką, terminą ir asmens netekto darbingumo procentus nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Netekto darbingumo procentai įrašomi asmeniui išduodamame darbingumo lygio pažymėjime.

Skiriant netekto darbingumo pensiją, asmuo turi atitikti tam tikras sąlygas:

- asmuo, kuriam pirmą kartą nustatomas darbingumo lygis ir kuris pripažįstamas nedarbingu arba iš dalies darbingu, įgyja teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją, jeigu pripažinimo nedarbingu arba iš dalies darbingu dieną jis turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai;

- asmuo, neturėjęs teisės gauti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos pagal 30 straipsnio 1 dalyje nurodytą sąlygą, įgyja teisę ją gauti tuo atveju, jeigu jis minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai turi pripažinimo nedarbingu arba iš dalies darbingu, pakartotinai jį tikrinant, dieną arba kreipimosi dėl pensijos dieną.

Siekiant užtikrinti socialinį teisingumą tų asmenų, kurie turi didesnę nei 30 m. socialinio draudimo stažą, Vyriausybė Seimui pateikė įstatymo pataisą, kuria siūlo nuo 2007 m. liepos mėn. didinti senatvės pensiją žmonėms, turintiems didesnę nei būtinąjį 30 metų darbo stažą. Priėmus siūlomą įstatymo pataisą, padidėtų valstybės parama senyviems ir neįgaliems žmonėms, turintiems labai didelį darbo stažą, bet gaunantiems gana mažas senatvės ar netekto darbingumo pensijas. Projekte numatoma, kad už kiekvienus daugiau nei 30 metų stažo viršijančius metus prie senatvės pensijos būtų pridedama po 2 proc. bazinės pensijos, kuri nuo 2007 m. vasario mėn. yra 266 Lt.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 34 straipsnis reglamentuoja, *našlių ir našlaičių pensijų* skyrimą bei mokėjimą. Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių ar našlaičių pensiją turi :

- sukakę senatvės pensijos amžių našlė arba našlys, neatsižvelgiant į jų amžių sutuoktinio mirties metu;

- pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais našlė arba našlys, jeigu jie atitinka vieną iš šių sąlygų:

- a) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki sutuoktinio mirties arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais per 5 metus po sutuoktinio mirties;

- b) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais tuo metu, kai slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) iki 18 metų, pripažintus neįgaliaisiais, taip pat mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75-100 procentų netekto darbingumo

(iki 2005 m. liepos 1 d. - I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais iki jiems sukankant 18 metų.

- Teisė gauti našlių pensiją išlieka, kai po našlių pensijos paskyrimo darbingais pripažinti našlė arba našlys vėl pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais nepraėjus 3 metams nuo dienos, kurią buvo nutrauktas našlių pensijos mokėjimas.

- Našlė arba našlys, neturėję su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti našlių pensiją tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai.

- Našlei ar našliui našlių pensija neskiriama, o paskirtosios pensijos mokėjimas nutraukiamas dar kartą susituokus.

Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo *našlaičių pensiją* turi mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai). Mirusiojo posūniai ir podukros, kurie buvo mirusiojo patėvio (pamotės) išlaikomi ir iki jo mirties neturėjo teisės gauti našlaičių pensijos už tėvus, turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją tokiomis pat sąlygomis kaip ir mirusiojo vaikai.

Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai. Mirusiojo vaikams, turintiems teisę gauti našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir tada, kai juos kas nors įvaikina.

Našlių pensijų sistemoje ypač opi problema yra jų dydis, kuris priklauso ne tik nuo mirusiojo sutuoktinio pensijos dydžio, bet ir nuo įstatymais nustatyto tarifo. Problema yra ta, kad skirtingu laiku našliais tapę asmenys gaudavo skirtingo dydžio našlių pensijas. (žr. 2.1.1.2 lentelę), nors buvusių sutuoktinių pensijos, nuo kurių skaičiuojama našlių pensija buvo tokia pati. Mažiausias našlių pensijas gaudavo asmenys, našliais tapę iki 1995 m., didžiausias – nuo 1995-01-01 iki 1997-06-01. Taip buvo diskriminuojami našliai pensininkai, pažeidžiamas socialinis teisingumas.

2.1.1 2 lentelė. **Našlių ir našlaičių pensijos¹**

Našlių grupės	Našliais tapo	Pensijų tarifas	Pastabos
Našlių pensijos			
I grupė	iki 1995- 01- 01	25 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos	Visiems našliams vienodo dydžio. Nuo 2002 05 01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama), pensijos dydis 35,50 Lt.
II grupė	Nuo 1995-01-01 iki 1997- 06- 30	50 proc.mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr. invalidumo) pensijos	Nuo 1997- 07 -01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama).
III grupė	Nuo 1997- 07- 01 iki 2002 04 30	20 proc.mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr.invalidumo) pensijos	Nuo 2002- 05 -01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama).
IV grupė	Nuo 2002 05 01 Iki 2006-12-31	20 proc.mirusiojo sutuoktinio senatvės (I,II gr.invalidumo) pensijos, apskaičiuotos pagal 2002- 03-01 bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir to pačio laikotarpio galiojusias vidutines draudžiamąsias pajamas (886 Lt)	Nuo 2002- 05- 01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama).
	Nuo 2007-01-01	Našlių pensija skiriama valstybiės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio	Našlių pensijos bazinį dydį tvirtina Vyriausybė. Šis dydis negali būti mažesnis nei 70 litų

Todėl įstatymo pataisomis ši situacija turėjo būti ištaisyta ir atstatytas teisingumas. Nuo 2007 m. sausio 1 d., įsigaliojus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pataisoms, buvo įvykdyta našlių pensijų reforma. Jos išdavoje buvo nustatytas bazinis

¹ Lentelę sudarė autorė, remdamasi atitinkamais teisės aktais

našlių pensijų dydis -70 Lt. Buvo panaikinta įstatymo nuostata, kad našlių pensija skiriama asmenims tapusiais našliais ne anksčiau kaip 5 metai ir mažiau metų iki senatvės pensijos amžiaus.

Mano nuomone, socialinio draudimo požiūriu tai nėra teisinga, nes mirus asmenims, kurie mokėjo nemažas socialinio draudimo įmokas, turėjo didelį darbo stažą ir gavo nemažą pensiją, jų sutuoktiniai gaus našlių pensiją, tokio paties dydžio kaip ir už tuos asmenis, kurie vengė mokėti įmokas, turėjo palyginti mažą socialinio draudimo stažą. Įstatymų leidėjai ateityje į tai turėtų atsižvelgti. Be to, įstatymas neatsižvelgia į tuos asmenis, kurie sulaukė senatvės ir nebuvo vedę (ištekėję), gyvena išsituokę, šiems asmenims nenumatytos jokios papildomos išmokos.

Nuo 2004 liepos 1 d., įsigaliojus Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymui¹, siekiant paremti priešpensinio amžiaus bedarbius, pradėta jiems mokėti *išankstinės senatvės pensijos*.

Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija skiriama asmenims:

- kuriems iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus yra likę 5 ir mažiau metų;
- kurie turi ne mažesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą;
- kurie paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės pensijos senatvės pensijos įstatymų nustatyta tvarka buvo registruoti ir tebėra bedarbiais teritorinėse darbo biržose iki pat kreipimosi dėl išankstinės pensijos dienos;
- kurie negauna kitų valstybinių socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų (išskyrus šalpos pensijas, įstatymų nustatytais atvejais mokamas namuose invalidus slaugantiems asmenims), užsienio valstybės pensijų, nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį (valstybinės signatarų rentos, artistų rentos, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas ir pan.), mokamų iš valstybės biudžeto ar valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, pensijų išmokų, gaunamų bet kuriuo Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymuose nustatytu būdu, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos ar bedarbio pašalpos;
- kurie nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu (nedirba pagal darbo sutartį, nėra individualių įmonių savininkai ir kt.), taip pat nėra ūkininkai ar jų partneriai pagal Ūkininko ūkio įstatymą;
- kurie atitinka kitas valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti, išskyrus pensijos amžiaus reikalavimą.

¹ LR Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116.

- motinoms, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, taip pat tėvams (įtėviams), kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose savo neįgalius (invalidus) vaikus (įvaikius) nepaisant vaikų (įvaikių) neįgalumo lygio arba savo vaikus (įvaikius), pripažintus netekusiais 60 proc. Ir daugiau darbingumo ir kurie kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną turi ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio draudimo stažą.

- asmenims, kurie iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos skyrimo buvo pripažinti nedarbingais, išankstinė senatvės pensija yra skiriama, jeigu jie buvo nepertraukiamai registruoti bedarbiais Lietuvos teritorinėje darbo biržoje paskutinius 12 mėnesių iki buvo pripažinti nedarbingais ir jeigu jie, tapę darbingais, vėl užsiregistravo ir yra

- registruoti bedarbiais iki pat kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dienos. Kitos pensijų skyrimo sąlygos yra tokios pačios.

Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija apskaičiuojama taip kaip valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija ir mažinama po 0,4 procento už kiekvieną pilną mėnesį, likusį iki senatvės pensijos amžiaus.

Itin aktualus valstybinių socialinio draudimo pensijų dydžio klausimas. Mokamų pensijų dydis tiesiogiai priklauso nuo VSDF biudžeto būklės. Pastaraisiais metais, Lietuvos ekonomikai esant pakilimo fazėje, atsirado finansinės galimybės didinti valstybinio socialinio draudimo pensijas. Tai atspindi ir 2.1.1.3 lentelėje pateikti statistiniai duomenys.

2.1.1 3 lentelė. **Vidutinės socialinio draudimo pensijos (Lt)¹**

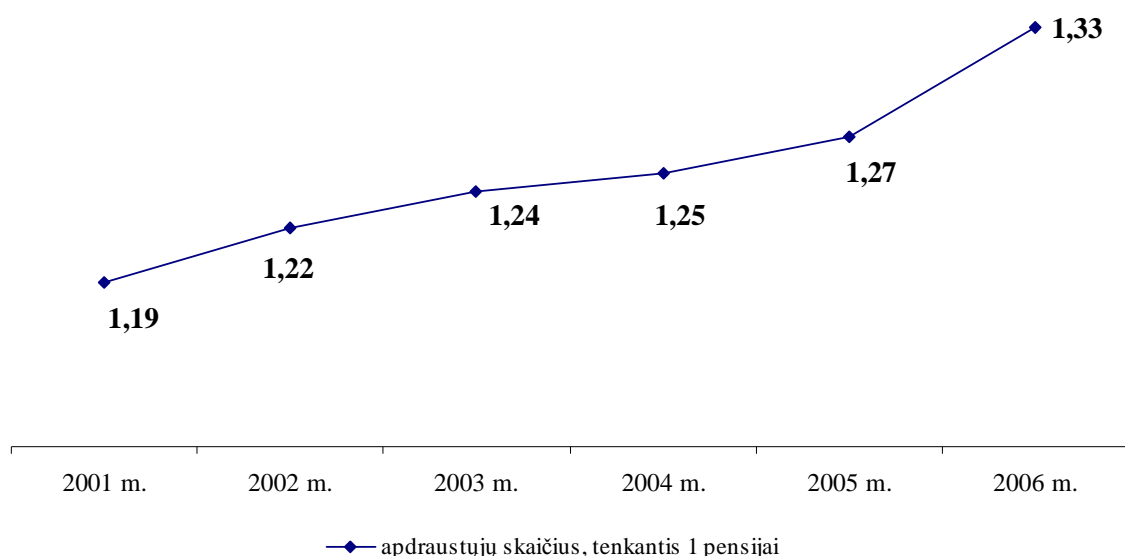
	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Bazinė pensija	138,0	143,0	150,0	167	186,0	215,0
Senatvės, turint būtinaį stažą	323,2	328,8	346,6	378,5	428,1	486,1
Netekto darbingumo (invalidumo)	277,7	282,2	296,8	325,6	368,7	416,9
Ištarnauto laiko	206,5	215,0	282,8	310,5	347,4	396,6
Maitintojo netekimo	185,6	191,2	205,9	224,4	248,7	282,1
Našlių ir našlaičių	60,6	61,9	63	66,8	70,6	73,7
Vidutinės senatvės pensijos (turint būtinaį stažą) santykis su apdraustųjų neto darbo užmokesčiu %	50,4	49,3	48,6	49,3	51,0	48,4

¹ Lentelė sudaryta remiantis VSDF valdybos duomenimis

Vidutinė senatvės ir netekto darbingumo (invalidumo) pensija, paskirta turint būtinaį socialinio draudimo stažą, per pastaruosius 5 metus padidėjo 33 proc. Per analizuojamą laikotarpį nežymiai – 16 proc. padidėjo našlių ir našlaičių pensijos. Vertinant socialinio draudimo senatvės pensijos dydį labai svarbus rodiklis – senatvės pensijos dydžio santykis su apdraustųjų neto darbo užmokesčiu. Lietuvoje šis rodiklis sudaro apie 50 proc. Tai reiškia, kad nedirbančio pensininko poreikių tenkinimo galimybė išėjus į pensiją sumažėja per pusę. Išsivysčiusiose Europos šalyse šis santykis siekia iki 70 proc. Siekiant, kad senatvės pensijų gavėjai galėtų pilniau tenkinti savo poreikius būtina didinti senatvės pensijas.

Statistiniai duomenys rodo, kad dėl demografinės padėties Lietuvoje blogėjimo kinta apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykis (žr. 2.1.1 2 pav.)¹.

APDRAUSTŪJŲ IR MOKAMŲ PENSIJŲ SKAIČIAUS SANTYKIO KITIMAS

2.1.1 2 pav.

Atsiranda grėsmė, kad dirbantieji savo įmokomis nepajėgs finansuoti pensijų mokėjimo. Siekiant išvengti šios grėsmės, buvo pradėta Lietuvoje pensijų sistemos reforma, kurios esmė, nuo einamojo finansavimo pereiti prie kaupimo ir investavimo, siekiant padidinti būsimas pajamas senatvėje. Nuo 2004 metų pradėjus veikti pensijų kaupimo sistemai, Lietuvos pensijų sistemą sudaro trijų pakopų sistema:

✓ pirmoji pakopa - valstybinė socialinio draudimo pensija, kurią gauna apdraustas ir privalomojo socialinio draudimo įmokas mokantis asmuo;

¹ Sudaryta remiantis VSDF valdybos duomenimis

✓ antroji pakopa – savanoriškai pasirenkamas valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas senatvės pensijai pasirinktame pensijų fonde;

✓ trečioji pakopa – savanoriškas papildomas kaupimas būsimai pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose, mokant tam tikro dydžio įmokas.

Pensijų fonduose kaupiančių asmenų asmeninėse sąskaitose sukauptos lėšos yra investuojamos ir priklausomai nuo investicijų sėkmės, generuoja tam tikras pajamas.

Valstybinių socialinio draudimo įmokos dalies (II pakopos) pensijų fondai – tai fondai, kuriuose kaupiama iš „Sodros“ pervesta pensijų fondo dalyviui skirta mokesčio dalis, skirta senatvės pensijai. Ši dalis padidėja nuo 2,5 proc. 2004 m. iki 5,5 proc. 2007 m. II pakopoje gali dalyvauti visi senatvės pensijos amžiaus nesulaikę asmenys, mokantys įmokas visai socialinio draudimo pensijai. Individualių įmonių savininkai ir kiti savarankiškai dirbantys asmenys, išskyrus asmenis, turinčius verslo liudijimus, gali dalyvauti šioje sistemoje, jei jie moka įmokas ne tik pagrindinei, bet ir papildomai pensijos dalims. Sukauptų įmokų dalis yra privati asmens nuosavybė, jas galima paveldėti.

Siūloma iki 10 procentų padidinti atskaitomos iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto į privačius pensijų fondus įmokos dalį. Tačiau toks padidinimas gali būti rizikingas senatvės pensijos, mokamos iš VSDF biudžeto, dydžiui, jeigu pensijų fondų grąža būtų maža.

2.1.2 Ligos ir motinystės socialinis draudimas

Kita svarbi valstybinio socialinio draudimo rūšis yra ligos ir motinystės socialinis draudimas. Ligos ir motinystės socialinį draudimą reglamentuoja LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas¹ bei Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatai², kuriuose numatyta kaip kompensuojama šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl jų pačių arba šeimos narių ligos, taip pat dėl motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) dalies prarastų ar dėl dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje negautų darbo pajamų. Pagal Ligos ir motinystės įstatymą skiriamos ir mokamos: *ligos, profesinės reabilitacijos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) pašalpos*.

Ligos pašalpos skiriamos turintiems teisę jas gauti asmenims šiais atvejais:

1) apdraustiesiems asmenims, tapusiems laikinai nedarbingais dėl ligos arba traumos ir dėl to praradusiems darbo pajamų, išskyrus Nelaimingų atsitikimų darbe ir

¹ LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr.111-3574.

² Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatai. Valstybės žinios, 2001, Nr.10-284.

profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo numatytus ligos pašalpos skyrimo ir mokėjimo atvejus;

2) sergantiems šeimos nariams slaugyti. Ši pašalpa skiriama, jeigu gydytojo nurodymu būtina slaugyti susirgusį apdraustojo asmens šeimos narį;

3) dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo;

4) apdraustiesiems asmenims, kurie gydosį sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas. Ši pašalpa skiriama apdraustiesiems asmenims už visą gydymosi tokioje įstaigoje laiką, taip pat vykimo į ją ir grįžimo iš jos laiką.

5) vaikų priežiūrai, jeigu vaikų įstaigose nustatytas infekcijų plitimą ribojantis režimas.

Motinytės, tėvystės ir motinytės (tėvystės) pašalpos skiriamos turintiems teisę jas gauti apdraustiesiems asmenims šiais atvejais: motinytės – moterims nėštumo ir gimdymo atostogų metu; tėvystės – apdraustajam asmeniui tėvystės atostogų metu, kol vaikui sueis vienas mėnuo (ši pašalpa pradėta mokėti nuo 2006 m. liepos 1 d.); motinytės (tėvystės) – apdraustajam asmeniui vaiko priežiūros atostogų, iki vaikui sukaks vieneri metai, laiku.

Profesinės reabilitacijos pašalpos skiriamos ir mokamos turintiems teisę jas gauti apdraustiesiems asmenims, kuriems Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – NDNT) nustatė profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, jeigu šie asmenys dalyvauja profesinės reabilitacijos programoje.

Teisę gauti ligos pašalpą šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalyje nurodytais atvejais turi LR Ligos ir motinytės socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje išvardyti apdraustieji asmenys, *jeigu jie*: tampa laikinai nedarbingi ir dėl to praranda darbo pajamų, taip pat jeigu tuo laikotarpiu jie negauna ligos pašalpos pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą; prieš laikinojo nedarbingumo nustatymo dieną turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinytės socialinio draudimo stažą. Ši įstatymo nuostata neleidžia piktnaudžiauti VSDF biudžeto lėšomis. Asmuo turi teisę gauti pašalpą tik tuomet jei į fondo biudžetą tam tikrą laikotarpį yra mokėjęs socialinio draudimo įmokas.

Ligos pašalpa skiriama, jeigu teisė ją gauti atsirado darbo laikotarpiu, įskaitant bandomąjį laikotarpį ir atleidimo iš darbo dieną.

Pagrindas skirti ligos pašalpą yra nedarbingumo pažymėjimas, išduotas pagal Sveikatos apsaugos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų patvirtintas Nedarbingumo pažymėjimų bei neštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų davimo taisyklės.

Padažnęjus elgesio taisyklių nedarbingumo laikotarpiu pažeidimams, sugriežtintos Nedarbingumo pažymėjimų bei neštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklės¹, kurių 54 punkte numatyti elgesio taisyklių nedarbingumo metu pažeidimo atvejai.

Asmenims, pažeidusiems gydytojo nustatytą gydymo ar slaugos režimą, ligos pašalpa gali būti neskiriama arba jos mokėjimas nutraukiamas nuo pažeidimo padarymo dienos, bet ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų. Dėl gavėjo kaltės nepagrįstai išmokėta ligos pašalpa, vadovaujantis Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 71 punktu, gali būti išieškota iš bet kurios kitos išmokos, mokamos tam asmeniui iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų. Jei asmuo negauna jokių valstybinio socialinio draudimo išmokų ir negrąžina nepagrįstai išmokėtos ligos pašalpos, ji gali būti išieškoma teismo tvarka.

Ligos pašalpa, kurią moka darbdavys 2 pirmąsias kalendorines nedarbingumo dienas, negali būti mažesnė negu 80 procentų ir ne didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo vidutinio darbo užmokesčio, apskaičiuoto Vyriausybės nustatyta tvarka.

Ligos pašalpa, mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų, lygi 85 procentams pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už nedarbingumo atsiradimo mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ketvirtadalį. Ligos pašalpa apskaičiuojama ir mokama Vyriausybės tvirtinamų Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų nustatyta tvarka.

Teisę gauti tėvystės pašalpą turi tėvas, kuris:

- 1) apdraustas pagal šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalį;
- 2) įstatymų nustatyta tvarka išleistas tėvystės atostogų, kol vaikui sueis vienas mėnuo;
- 3) per paskutinius 24 mėnesius iki pirmosios tėvystės atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą;
- 4) gyvena santuokoje su kūdikio motina.

Tėvystės pašalpa mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Priėmus šią įstatymo pataisą kilo nepasitenkinimas tėvų, kurie su vaiko motina neįteisinę santuokos.

¹ LR sveikatos apsaugos ministro ir LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. V-533/A1-189 „Dėl nedarbingumo pažymėjimų bei neštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklių“. Valstybės žinios, 2005, Nr.83-3087.

Teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu turi: pagal LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį apdrausti asmenys, kuriems suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos, jeigu jie iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Moteriai, atleistai iš darbo nėštumo metu arba nėštumo ir gimdymo atostogų metu dėl įmonės, įstaigos, organizacijos likvidavimo ar bankroto, taip pat dėl to, kad pasibaigė terminuotos darbo sutarties terminas arba Valstybės tarnybos įstatyme ir Valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme nurodytų asmenų paskyrimo į pareigas terminas ar įgaliojimų laikas, ir turinčiai šio straipsnio 1 dalyje nurodytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, motinystės pašalpa mokama įstatymo 17 straipsnyje nustatyta tvarka.

Pagrindas skirti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu yra nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimas, išduotas pagal Sveikatos apsaugos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų patvirtintas Nedarbingumo pažymėjimų bei nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų davimo taisyklės. Motinystės pašalpa mokama moterims už 70 kalendorinių dienų iki gimdymo (suėjus 28 nėštumo savaitėms ir daugiau) ir už 56 kalendorines dienas po gimdymo (komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimė daugiau negu vienas vaikas – už 70 kalendorinių dienų po gimdymo). Pašalpa mokama už visą nustatytą iki gimdymo ir po gimdymo laikotarpį neatsižvelgiant į faktinį iki gimdymo praėjusių dienų skaičių.

Moterims, pagimdžiusioms 22–28 nėštumo savaitę, motinystės pašalpa mokama už 28 kalendorines dienas po gimdymo. Jeigu kūdikis gyvena 28 paras ir ilgiau, pašalpa mokama už 70 dienų po gimdymo.

Apdraustam asmeniui, įvaikinusiam naujagimį ar paskirtam jo globėju, motinystės pašalpa mokama nuo įvaikinimo ar globos nustatymo dienos, kol kūdikiui sueis 70 dienų.

Motinystės pašalpa nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už nėštumo ir gimdymo atostogų suteikimo mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ketvirtadalį (Nuo 2007-02-01 – 1356 Lt).

Teisę gauti motinystės (tėvystės) pašalpą turi vienas iš tėvų (itėvių) ar globėjas, kuris:

1) apdraustas pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį;

2) įstatymų nustatyta tvarka išleistas vaiko priežiūros atostogų, iki vaikui sukaks vieneri metai;

3) per paskutinius 24 mėnesius iki pirmosios vaiko priežiūros atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Kai moteriai, gaunančiai motinystės (tėvystės) pašalpą, suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos ir ji įgyja teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu, jai mokama didesnioji iš šių pašalpų arba pagal pasirinkimą.

Asmeniui, neturinčiam teisės gauti motinystės (tėvystės) pašalpos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų, mokama pašalpa pagal Išmokų vaikams įstatymą¹.

Vienam iš tėvų (įtėvių) ar globėjui, įstatymų nustatyta tvarka išleistam vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogų bei gaunančiam motinystės (tėvystės) pašalpą, atleistam iš darbo dėl įmonės, įstaigos, organizacijos likvidavimo ar bankroto, taip pat dėl to, kad pasibaigė terminuotos darbo sutarties terminas arba Valstybės tarnybos įstatyme ir Valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme nurodytų asmenų paskyrimo į pareigas terminas ar įgaliojimų laikas, motinystės (tėvystės) pašalpa mokama LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 20 straipsnyje nustatyta tvarka, bet ne ilgiau kaip iki įsidarbinimo.

Vienam iš tėvų (įtėvių) ar globėjui, turinčiam šio straipsnio 1 dalyje nurodytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, atleistam iš darbo dėl įmonės, įstaigos, organizacijos likvidavimo ar bankroto, taip pat dėl to, kad pasibaigė terminuotos darbo sutarties terminas arba Valstybės tarnybos įstatyme ir Valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme nurodytų asmenų paskyrimo į pareigas terminas ar įgaliojimų laikas, ir dėl to negavusiam vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogų, motinystės (tėvystės) pašalpa mokama LR Ligos ir įstatymo 20 straipsnyje nustatyta tvarka, bet ne ilgiau kaip iki įsidarbinimo.

Motinystės (tėvystės) pašalpa mokama vaiko priežiūros atostogų laikotarpiu nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki tol, kol vaikui sukanka vieneri metai.

- Nuo 2007 m. sausio 1d. padidintos motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpos asmenims, auginantiems vaikus iki vienerių metų nuo 70 iki 85 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio;

- Nuo 2007 m. liepos 1 d. nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki vaikui sukaks 6 mėnesiai bus mokama 100 procentų, o likusį laiką iki vaikui sukaks vieneri metai – 85 procentus pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio;

¹ LR Išmokų vaikams įstatymas, Valstybės žinios, Nr.89-1706, Valstybės žinios, 2004, Nr.88-3208

Teisę gauti profesinės reabilitacijos pašalpą LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio 4 dalyje nurodytu atveju turi šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje išvardyti apdraustieji asmenys, jeigu jie:

- dalyvauja profesinės reabilitacijos programoje ir dėl to negauna darbo pajamų;
- iki profesinės reabilitacijos programos pradžios turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Pagrindas skirti profesinės reabilitacijos pašalpą yra NDNT sprendimas dėl profesinės reabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo ir profesinės reabilitacijos pažymėjimas, išduotas vadovaujantis socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintomis Profesinės reabilitacijos pažymėjimų davimo taisyklėmis.

Profesinės reabilitacijos pašalpa turinčiam teisę ją gauti asmeniui skiriama už dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje laikotarpį ir mokama nuo pirmosios dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos, kol asmuo taps darbingu arba bus pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, bet ne ilgiau kaip 180 kalendorinių dienų. Ši pašalpa mokama kiekvieną mėnesį (už praėjusį mėnesį).

Profesinės reabilitacijos pašalpa neturinčiam pagal šį įstatymą teisės ją gauti asmeniui skiriama už dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje laikotarpį ir mokama Vyriausybės nustatyta tvarka iš valstybės biudžeto lėšų.

Profesinės reabilitacijos pašalpa, mokama pagal šį įstatymą, lygi 85 procentams pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio.

Ligos ir motinystės socialinis draudimas kompensuoja asmenų poreikį pajamoms, kurių jie negalėjo gauti jiems ar jų šeimos nariams susirgus.

2.1.2 1 lentelė **Pašalpų ir kompensacijų išmokų skaičius 2002-2006 metais¹**

	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Ligos (atvejų skaičius)	546089	594045	585944	636495	662970
Motinystės (atvejų skaičius)	19485	21587	19253	20777	20786
Tėvystės (atvejų skaičius)					3085
Motinystės (tėvystės) (vidutinis mėnesinis gavėjų skaičius)	16003	14975	15535	15577	16507
Profesinės reabilitacijos (atvejų skaičius)					10
Profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų darbe ligos (gavėjų skaičius)	6443	7765	4654	5288	6050

¹ Lentelė sudaryta remiantis VSDF valdybos duomenimis.

Vienkartinės netekto darbingumo kompensacijos (gavėjų skaičius)	143	153	206	247	177
Periodinės netekto darbingumo kompensacijos (vidutinis mėnesinis gavėjų skaičius)	679	1090	1680	2267	3005
Periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus (vidutinis mėnesinis gavėjų skaičius)	135	210	304	360	403
Vienkartinė draudimo išmoka apdraustajam mirus (atvejų skaičius)	71	87	82	72	77

Kaip rodo lentelėje pateikti duomenys, per 2002-2006 m. laikotarpį, visų pašalpų ir kompensacijų skaičius išaugo: ligos atvejų skaičius išaugo 1,2 karto, periodinės netekto darbingumo kompensacijos 4,4 karto ir t.t. 2006 m. buvo pradėta mokėti tėvystės pašalpa, kuri buvo išmokėta 3085 pašalpų gavėjams. Pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatus kompensuojamasis uždarbis, pagal kurį nustatomas ligos profesinės reabilitacijos, motinystės tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų dydis, skaičiuojamas pagal apdraustojo asmens draudžiamąsias pajamas, turėtas užpraeitą kalendorinį ketvirtį, buvusį prieš laikinojo nedarbingumo nustatymo, profesinės reabilitacijos programos pradžios, nėštumo ir gimdymo atostogų, tėvystės atostogų ar vaiko priežiūros atostogų, iki jam sukaks vieneri metai (toliau vadinama - vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogos), suteikimo mėnesį.

Kai kurie apdraustieji piktnaudžiauja šia įstatymo nuostata. Moterys, kurios ruošiasi išeiti nėštumo ir gimdymo atostogų dažnai būna įdarbinamos tik tam laikotarpiui su dideliu atlyginimu, nuo kurio bus skaičiuojama pašalpa.

Dėl šios įstatymo nuostatos kenčia ir susirgę asmenys, kuriems susiklosčius aplinkybėms reikėjo išeiti iš darbo ir kurį laiką nedirbti ir jiems ligos pašalpa bus skaičiuojama iš to ketvirčio kurį jie negavo pajamų. Todėl mano nuomone, tikslingiau būtų skiriant pašalpas kompensuojamąjį uždarbį skaičiuoti iš ilgesnio nei vienas kalendorinis ketvirtis laikotarpio.

Pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 51 p. apdraustasis asmuo nedarbingumo pažymėjimą pateikia darbdaviui, kuris ne vėliau kaip per 10 darbo dienų po pateikimo privalo apskaičiuoti ligos pašalpą iš darbdavio lėšų šių nuostatų 32 punkte nustatytais atvejais ir užpildyti šio pažymėjimo antrą pusę. Tačiau pasitaiko atvejų, kai darbuotojui ligos metu įmonės vadovas, atsiradus verslo sunkumams, išsina iš darbo. Tokiu atveju nėra kam sutvarkyti nedarbingumo pažymėjimo, o darbuotojas negali

pasinaudoti socialinėmis garantijomis, lieka neišmokėta ligos pašalpa. Todėl įstatymas turėtų numatyti tokius atvejus ir garantuoti, kad ligos pašalpa būtų išmokėta darbuotojui ir darbdaviu nežinia kur esančiam.

2.1.3 Nedarbo socialinis draudimas

Nedarbo draudimas yra socialinio draudimo rūšis, kuri įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį.

Nedarbo socialinį draudimą reglamentuoja LR Nedarbo socialinio draudimo įstatymas¹. Kaip matyti iš pateiktos 1 lentelės, nedarbo lygis Lietuvoje nuolat mažėja. Lentelėje pateikti duomenys apie vidutinį metinį gyventojų skaičių Lietuvoje leidžia daryti išvadą, kad nedarbo lygio mažėjimui įtakos turi gyventojų skaičiaus mažėjimas, kurį įtakoja ir vis didėjantis migracijos procesas.

2.1.3 1 lentelė Vidutinio metinio gyventojų skaičiaus ir nedarbo lygio santykis Lietuvoje 1997–2006 m²

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Vidutinis metinis gyventojų skaičius, tūkst..	3575,1	3549,3	3524,2	3499,5	3481,3	3469,1	3454,2	3435,6	3414,3	3394,1
Nedarbo lygis (gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis), %	14,1	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3	5,6

Teisę į nedarbo draudimo išmoką turi bedarbiais teritorinėje darbo biržoje įsiregistravę apdraustieji, nurodyti Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnyje, kuriems teritorinė darbo birža nepasiūlė darbo, atitinkančio jų profesinį pasirengimą bei sveikatos būklę, ar aktyvios darbo rinkos politikos priemonių ir jeigu jie:

- iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje turi ne mažesnę kaip 18 mėnesių nedarbo draudimo stažą per paskutinius 36 mėnesius;
- įstatymų nustatyta tvarka buvo atleisti iš darbo ar valstybės tarnautojų pareigų nesant darbuotojo ar valstybės tarnautojo kaltės, dėl nepriklausančių nuo darbuotojo ar valstybės tarnautojo aplinkybių ir darbdavio bankroto atveju;

¹ LR Nedarbo socialinio draudimo įstatymas. Valstybės Žinios, 2004, Nr.4-26.

² Statistikos departamento duomenimis/www.stat.gov.l/

- baigė privalomąją nuolatinę pradinę karo tarnybą ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą arba buvo atleisti iš šių tarnybų ištarnavę ne mažiau kaip pusę nustatyto laiko.

Įstatymas numato, kad nuo 2008 m. sausio 1 d. teisę į nedarbo išmoką galės gauti šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų.

Nedarbo draudimo išmoka mokama ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Nedarbo draudimo išmokos mokėjimo trukmė priklauso nuo bedarbio nedarbo draudimo stažo, įgyto iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos. Jei nedarbo draudimo stažas mažesnis negu 25 metai, nedarbo draudimo išmoka mokama 6 mėnesius, jei jis yra nuo 25 iki 30 metų – 7 mėnesius, jei nuo 30 iki 35 metų – 8 mėnesius, jei 35 metai ir daugiau – 9 mėnesius.

Nedarbo draudimo išmoka mokama iš VSDF biudžeto. Nuo 2005 m. sausio 1 d. iš esmės pakeista nedarbo išmokos dydžio nustatymo tvarka. Ji skaičiuojama sudedant pastoviąją jos dalį, kuri lygi valstybės remiamų pajamų dydžiui (nuo 2007- 01-01 -205 Lt) ir kintamą dalį (40 proc. buvusio darbo užmokesčio, kurį bedarbis gaudavo iki netekdamas darbo per paskutinius 36 mėnesius). Minimali nedarbo draudimo išmoka lygi valstybės remiamų pajamų dydžiui (205 Lt), maksimali - 70 proc. einamųjų metų draudžiamųjų pajamų (nuo 2007-02-01 – draudžiamosios pajamos 1356 Lt).

Pirmus 3 mėnesius mokama visa nedarbo išmoka, likusį įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje ir 14 straipsnio 1, 2 ir 4 dalyse nustatytą nedarbo išmokos mokėjimo laikotarpį – pastovi nedarbo draudimo išmokos dalis ir pusė kintamos nedarbo išmokos dalies.

Bedarbiams, kurie buvo išėję vaiko nuo 1 iki 3 metų priežiūros atostogų, šio straipsnio 3 d. 1 punkte nurodytas 36 mėnesių laikotarpis imamas praleidžiant šių atostogų laikotarpį. Nuo 2008-01-01 įstatymas numato, kad bus įskaitomas vaiko nuo 1 iki 3 metų priežiūros atostogų laikotarpis.

2.1.3. 2 lentelė. **Valstybinio socialinio draudimo fondo išlaidos (mln.Lt) nedarbo draudimui 2001-2006 m¹.**

	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Išlaidos nedarbo draudimui	177	186	200	224	249	279

¹ Lentelė sudaryta remiantis VSDF valdybos duomenimis

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad kiekvienais metais didėja valstybinio socialinio draudimo fondo išlaidos nedarbo draudimui. Tai reiškia, kad siekiama gerinti bedarbių socialinę padėtį.

Reiktų atkreipti dėmesys į tai, kad pagal Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 6 straipsnį numatyta, kad nedarbo draudimo išmoka skiriama nuo aštuntos po įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos, išskyrus šio straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse nurodytus atvejus. 6 straipsnio 2 dalis numato, kad bedarbiams, atleistiems iš darbo dėl darbuotojo kaltės, nedarbo draudimo išmoka skiriama praėjus 3 kalendoriniams mėnesiams nuo įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos. Mano nuomone, šis terminas turėtų būti įstatymo leidėjo sumažintas, nes asmuo (jo šeima) trims mėnesius paliekamas be pajamų. Lietuvoje pagal Statistikos departamento duomenis beveik 14,6 proc. darbuotojų gauna minimalią mėnesinę algą, kuri šiuo metu yra 600 Lt, todėl tikimybė, kad asmuo tą laiką galėtų gyventi iš santaupų mažai tikėtina.

2.1.4 Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas

LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas¹ reglamentuoja nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo bei profesinių ligų socialinio draudimo santykius asmenų, kurie draudžiami šios rūšies socialiniu draudimu, kategorijas, teises į šio draudimo išmokas, išmokų skyrimo, apskaičiavimo bei mokėjimo sąlygas, apibrėžia draudiminius bei nedraudiminius įvykius.

Nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas šio Įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams.

Nukentėjusiųjų gydymo ir medicininės reabilitacijos paslaugos kompensuojamos Sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka.

Šis Įstatymas netaikomas asmenims, kurie įstatymų nustatyta tvarka valstybės lėšomis yra apdrausti nelaimingų atsitikimų, susijusių su tarnyba, draudimu ir (arba) kurių profesinę veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose numatytas kompensacijų mokėjimas juos sužeidus arba jiems žuvus dėl tarnybos.

Netektas darbingumas išreiškiamas procentais. Jei nukentėjusysis miršta dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba dėl ūmios profesinės ligos, laikoma, kad netekta 100 procentų darbingumo. Darbingumo netekimą dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba susirgimo profesine liga Vyriausybės ar

¹ LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Valstybės Žinios, 1999, Nr.110-3207, 2003, Nr.114-5114.

jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – NDNT).

Draudėjai privalo sudaryti saugias darbo sąlygas asmenims, kad jie jaustųsi saugūs savo darbo vietose. Draudėjai privalo:

1) užtikrinti, kad įmonėse būtų laikomasi darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų reikalavimų;

2) užtikrinti pirmąją medicinos pagalbą nukentėjusiajam dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar ūmios profesinės ligos, taip pat prireikus nugabenti nukentėjusį į sveikatos priežiūros įstaigą;

3) darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų nustatyta tvarka pranešti apie nelaimingą atsitikimą darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo, ūmią profesinę ligą Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo nustatytoms institucijoms bei Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam skyriui, kurio aptarnaujamoje teritorijoje yra draudėjas;

4) Vyriausybės nustatyta tvarka organizuoti nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo tyrimą bei dalyvauti tiriant profesines ligas;

5) laiku ir teisingai apskaičiuoti bei mokėti nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokas. Šiame punkte nurodytos prievolės draudėjams netaikomos už šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 3 punkte išvardytus asmenis, kurie draudžiami valstybės biudžeto lėšomis.

Jeigu ištyrus nelaimingą atsitikimą darbe pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinį susirgimą, jis nepripažįstamas draudiminiu įvykiu, sužalotam ar susirgusiam profesine liga asmeniui ir (ar) jo šeimos nariams žala atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Už įstatyme nustatytų pareigų nevykdymą draudėjas atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Apdraustajam ir dėl draudiminio įvykio netekusiam dalies ar viso darbingumo, pagal LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto nelaimingų atsitikimų darbe socialiniam draudimui skirtų lėšų išmokama: *ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos pašalpa; netekto darbingumo vienkartinė kompensacija; netekto darbingumo periodinė kompensacija.*

2.1.4 1 lentelė. **Kompensacijų ir išmokų skaičius Lietuvoje**
2001-2006 metais¹

	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų darbe ligos (gavėjų skaičius)	6443	7765	4654	5288	6050
Vienkartinės netekto darbingumo kompensacijos (gavėjų skaičius)	143	153	206	247	177
Periodinės netekto darbingumo kompensacijos (vidutinis mėnesinis gavėjų skaičius)	679	1090	1680	2267	3005
Periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus (vidutinis mėnesinis gavėjų skaičius)	135	210	304	360	403
Vienkartinė draudimo išmoka apdraustajam mirus (atvejų skaičius)	71	87	82	72	77

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų beveik visų išmokų skaičius nuo 2004 m. pradėjo didėti.

Ligos pašalpa mokama už visą laikotarpį, patvirtintą nustatyta tvarka išduotu laikino nedarbingumo pažymėjimu, nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos iki darbingumo atgavimo dienos arba darbingumo lygio nustatymo dienos, taip pat ir už gydymosi laiką sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas. Tuo atveju, kai NDNT nustato profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, ligos pašalpa mokama iki pirmos dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos.

Apdraustajam tapus laikinai nedarbingu dėl paūmėjusios profesinės ligos ar dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo pasekmių *kasmetinių atostogų metu*, ligos pašalpa mokama už visas laikinojo nedarbingumo dienas, patvirtintas nedarbingumo pažymėjimu.

Apdraustajam tapus laikinai nedarbingu dėl paūmėjusios profesinės ligos ar dėl nelaimingo atsitikimo darbe, *pakeliui į darbą ar iš darbo pasekmių nemokamų atostogų metu arba nušalinus darbuotoją nuo darbo*, pašalpa mokama nuo tos dienos, kurią darbuotojas turėjo pradėti dirbti pasibaigus nemokamų atostogų ar nušalinimo nuo darbo laikotarpiui.

Apdraustajam tapus laikinai nedarbingu dėl draudiminio įvykio, mokama ligos pašalpa, kurios dydis yra 100 procentų kompensuojamojo uždarbio, taikomo ligos pašalpoms skaičiuoti. Pašalpa mokama už darbo dienas pagal kalendorių (taikoma 5 darbo dienų savaitė).

¹Lentelė sudaryta remiantis VSDF Valdybos duomenimis.

Jeigu nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio terminuotai netenka *iki 20 procentų* darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti.

Jeigu nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio terminuotai netenka *daugiau kaip 20, bet mažiau kaip 30 procentų* darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti.

Jeigu NDNT iš naujo nustato, kad nukentėjusysis, turėjęs teisę gauti netekto darbingumo vienkartinę kompensaciją, neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo, periodinė netekto darbingumo kompensacija mokama nuo netekto darbingumo pasikeitimo dienos.

Jeigu NDNT iš naujo nustato, kad nukentėjusysis, turėjęs teisę gauti netekto darbingumo periodinę kompensaciją, neteko mažiau kaip 30 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, o netekto darbingumo periodinės kompensacijos mokėjimas nutraukiamas nuo netekto darbingumo pasikeitimo dienos.

Nukentėjusiajam dėl kelių įvykių NDNT nustato darbingumo netekimo procentą dėl kiekvieno įvykio.

Nukentėjusiajam dėl kelių įvykių, kurių vienas yra nedraudiminis, Valstybinė medicininės socialinės ekspertizės komisija (VMSEK) nustato darbingumo netekimą ir nurodo netekto darbingumo dalį atskirai dėl draudiminių ir dėl nedraudiminių įvykių. Netekto darbingumo periodinė kompensacija mokama iki NDNT nustatyto darbingumo netekimo termino pabaigos.

2.1.5 Sveikatos draudimas

Lietuvoje sveikatos draudimą reglamentuoja LR Sveikatos draudimo įstatymas¹, kuris nustato sveikatos draudimo rūšis, privalomojo sveikatos draudimo sistemą: privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamus asmenis, Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto sudarymo ir išlaidų asmens sveikatos priežiūros paslaugoms ir vaistams bei medicinos pagalbos priemonėms kompensavimo iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto pagrindus, privalomąjį sveikatos draudimą vykdančias institucijas, privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamų asmenų ir sveikatos priežiūros įstaigų teises bei pareigas vykdant privalomąjį sveikatos draudimą, ginčų nagrinėjimo tvarką, papildomojo (savanoriškojo) sveikatos draudimo pagrindus.

¹ LR Sveikatos draudimo įstatymas. Valstybės Žinios, 2002, Nr. 123-5512.

Įstatymas numato tiek *privalomą* sveikatos draudimą, tiek *papildomą* sveikatos draudimą. Privalomasis sveikatos draudimas – valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, įstatyme nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiems asmenims, įvykus draudiminiam įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą.

Papildomojo (savanoriškojo) sveikatos draudimo sutartyse nustatytos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, atlyginamos pagal šias sutartis po papildomojo sveikatos draudimo draudiminio įvykio. Papildomasis (savanoriškasis) sveikatos draudimas vykdomas Sveikatos draudimo įstatymo, Draudimo įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

Privalomąjį sveikatos draudimą vykdo šios institucijos:

- 1) Privalomojo sveikatos draudimo taryba;
- 2) Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos;
- 3) teritorinės ligonių kasos.

Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto apmokamos šios asmens sveikatos priežiūros paslaugos: prevencinė medicinos pagalba, medicinos pagalba, medicininė rehabilitacija, slauga, socialinės paslaugos bei patarnavimai, priskirti asmens sveikatos priežiūrai, ir asmens sveikatos ekspertizė. Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto apmokama ši prevencinė medicinos pagalba:

- informacinės paslaugos ligų profilaktikos klausimais;
- Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyti draudžiamųjų sveikatos profilaktiniai patikrinimai.

Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto apmokama: pirminės, antrinės ir tretinės asmens sveikatos priežiūros paslaugos; galūnių, sąnarių ir organų protezavimo bei protezų įsigijimo išlaidų kompensacijos; šio Įstatymo nustatytos draudžiamųjų išlaidų vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms kompensacijos; valstybės parama ortopedijos technikos priemonėms įsigyti Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka.

Taip pat iš šio fondo biudžeto apmokama medicininė rehabilitacija, slauga, socialinės paslaugos bei patarnavimai, priskirti asmens sveikatos priežiūrai, apima:

1) slaugos ir socialines paslaugas bei patarnavimus, palaikomojo gydymo paslaugas slaugos ir palaikomojo gydymo ligoninėse Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka ir terminais, bet ne ilgiau kaip 120 dienų per kalendorinius metus;

2) šio Sveikatos draudimo įstatymo 11 straipsnyje numatytą medicininę rehabilitaciją ir sanatorinį gydymą.

Apdraustiesiems yra kompensuojamos išlaidos kompensuojamiesiems vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms, išrašytiems ambulatoriniam gydymui Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka. Ligų ir kompensuojamųjų vaistų joms gydyti, Kompensuojamųjų vaistų bei Kompensuojamųjų medicinos pagalbos priemonių sąrašus ir įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarką tvirtina Sveikatos apsaugos ministerija, įvertinusi Valstybinės ligonių kasos ir Privalomojo sveikatos draudimo tarybos nuomones. Išlaidos vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms kompensuojamos pagal bazines kainas, apskaičiuotas Vyriausybės nustatyta tvarka.¹

Vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, naudojamų hospitalizuotiems stacionarinėse asmens sveikatos priežiūros įstaigose apdraustiesiems gydyti, išlaidos apmokamos iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, išskyrus atvejus, kai apdraustasis savo iniciatyva gydančiojo gydytojo rekomendavimu pasirenka brangesnius vaistus ar medicinos pagalbos priemones, negu Lietuvos Respublikoje yra taikomi pagal nustatytas gydymo metodikas. Taip pat yra numatytas medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo išlaidų kompensavimas. Visa bazinė medicininės reabilitacijos, įskaitant sveikatą gražinantį gydymą, kaina kompensuojama šiems apdraustiesiems:

Išlaidų medicininei reabilitacijai ir sanatoriniam (antirecidyviniam) gydymui kompensacijų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Sveikatos apsaugos ministerija.

Galūnių, sąnarių ir organų protezavimo, protezų įsigijimo ir centralizuotai apmokamų vaistų bei medicinos pagalbos priemonių išlaidų kompensavimo tvarką ir sąrašą nustato Sveikatos apsaugos ministerija, įvertinusi Valstybinės ligonių kasos ir Privalomojo sveikatos draudimo tarybos nuomones.

Neapdraustiems privalomuoju sveikatos draudimu asmenims užtikrinama tik būtinoji medicinos pagalba. Už kitas paslaugas tokie asmenys privalo mokėti Sveikatos apsaugos ministerijos nustatytais kainomis.

Be sveikatos draudimo įmokų gali būti teikiamos ir valstybinės dotacijos, jos gali būti teikiamos sveikatos priežiūrai apskritai, t.y. be ypatingos tikslinės paskirties, arba kryptingai tam tikriems tikslams, kuriuos iš dalies arba visiškai įgyvendina valstybė. Turimų medicinos pajėgumų naudojimas dažniau grindžiamas ne medicinos, bet ekonomikos rodikliais.

Nors sveikatos draudimo įstatyme numatytas ir papildomas (savanoriškasis) privatus sveikatos draudimas, tačiau Lietuvoje jis nėra populiarus, juo naudojasi tik nedidelė, išimtinai aukštas pajamas turinčių gyventojų dalis.

¹ Dėl Ambulatoriniam gydymui skirtų vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, kurių įsigijimo išlaidos kompensuojamos iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų, bazinių kainų apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios, 2005, Nr.111-4048.

Siekiant geriau patenkinti asmens poreikius sveikatos apsaugai, didinimas įmokos sveikatos draudimui neturėtų būti vienas iš šioje sistemoje esančių problemų sprendimo būdų. Vienas iš tokių būdų galėtų būti papildomas sveikatos draudimas, kuriuo darbdaviai draustų savo darbuotojus, o nuo išmokų nebūtų skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos.

2.2 Asmens poreikių realizavimas valstybinių pensijų sistemoje

Valstybinių pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas¹. Valstybines pensijas yra mokamos iš valstybės biudžeto.

Valstybinių pensijų sistemą sudaro šios pensijos:

- ✓ Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- ✓ nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos;
- ✓ pareigūnų ir karių valstybinės pensijos;
- ✓ mokslininkų valstybinės pensijos;
- ✓ teisėjų valstybinės pensijos.

Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, taip pat nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos skiriamos pagal šį įstatymą. Pareigūnų ir karių², mokslininkų³ bei teisėjų⁴ valstybinės pensijos skiriamos pagal specialius įstatymus.

Be šių valstybinių pensijų, yra skiriamos ir mokamos: LR pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės našlių ir našlaičių, nukentėjusių asmenų valstybinės našlių ir našlaičių, bei pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos ir valstybinės šalpos išmokos.

Respublikos Prezidento valstybinės rentos, Respublikos prezidento valstybinės našlių ir našlaičių rentos skyrimo ir mokėjimo sąlygas bei tvarką, taip pat šių rentų dydžius nustato Prezidento valstybinės rentos įstatymas⁵.

LR pirmojo arba antrojo laipsnių valstybinės pensijos skiriamos LR piliečiams, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingiems netekusiems 60 procentų ir daugiau darbingumo, ypač nusipelnusiems Lietuvai kuriant bei plėtojant jos valstybingumą, ūkį, kultūrą, mokslą, meną ir sportą, ginant valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką; labiausiai pasižymėjusiems pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyviams, taip

¹ LR Valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

² LR Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 2005, Nr.71-2558.

³ LR Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 2005, Nr.1-4.

⁴ LR Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr.73-3088.

⁵ LR Prezidento valstybinės rentos įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr.141-5405.

pat motinoms, pagimdžiusioms ir išauginusioms iki 8 metų bei gerai išauklėjusioms septynis ir daugiau vaikų.

LR pirmojo laipsnio valstybinė pensija skiriama ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams, olimpinių žaidynių čempinai (aukso medalio laimėtojai), asmenims (ne mažiau kaip dvejus metus) ėjusiems LR Seimo Pirmininko, Ministro Pirmininko, Aukščiausio Teismo pirmininko, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas. Visi šie asmenys teisę į pensiją įgyja sulaukę senatvės pensijos amžiaus arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo.

Pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio, antrojo laipsnio – dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio. Valstybinių pensijų bazė nuo 2007-01-01 - 172 Lt.

Nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos skiriamos:

– LR nepriklausomybės gynėjams ir kitiems nuo 1991 m. sausio 11 - 13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos nukentėjusiems asmenims; politiniams kaliniams, tremtiniams ir buvusiems beglobiams vaikams bei asmenims, kuriems pripažintas nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio ar tremtinio teisinis statusas; pasipriešinimo 1940 - 1990 metų okupacijos (rezistencijos) dalyviams- laisvės kovų dalyviams; Antrojo pasaulinio karo dalyviams; Černobylio atominės elektrinės avarijos pasekmių likvidavimo dalyviams; kurie atliko būtinąją karinę tarnybą Afganistane asmenims, Antrojo pasaulinio karo metais išvežtiems priverstiniais darbams arba buvusiems getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose; asmenims, tapusiems invalidais būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje metu arba vėliau pripažintiems invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba; asmenų žuvusių dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos veiksmų metu ar žuvusių (mirusių) būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje metu, sutuoktiniams ir vaikams.

Nukentėjusiųjų asmenų *valstybinių pensijų dydžio matas* yra valstybinių pensijų bazė. Nukentėjusių asmenų pensijų dydžiai yra skirtingi: maksimalus dydis - 4 valstybinės pensijos dydžiai, minimalus – 0,75 valstybinės pensijos bazės dydžio.

Teisę gauti *pareigūnų ir karių valstybinės pensijas* turi:

1. Vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai; Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai; profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto

apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai valstybės tarnautojai; Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai; Prokuratūros pareigūnai; Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnai; Muitinės mobiliųjų grupių pareigūnai, muitinės postų pareigūnai ir muitinės pareigūnai, atliekantys operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą.

Mokslininkų valstybinės pensijos skiriamos mokslinį vardą ar laipsnį ir ne mažesni kaip 10 metų daktaro ar habilituoto daktaro darbo stažą turintiems asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus arba pripažintiems I ar II grupių invalidais. Šių pensijų dydžio matas taip pat yra valstybinių pensijų bazė. Už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės.

Teisę gauti *Teisėjų valstybinės pensijas* turi:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, kitų Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjai bei nuo Lietuvos paskirti ar išrinkti bet kokio tarptautinio teismo teisėjai. Teisėjų valstybinės pensijos pradėtos skirti nuo 2003 m. sausio 1d. Tačiau tai prieštaravo LR Vyriausybės 2000-2004 metų programos nuostatai, kurioje buvo numatyta sustabdyti tolesnį valstybinių pensijų kaip iškreipiančių pensijų sistemos esmę, sistemos plėtimą bei pensijų dydžių augimą ir sumažinti valstybės biudžeto išlaidas valstybinėms pensijoms mokėti.

2.2 1 lentelė. **Valstybinių pensijų gavėjų skaičius (tūkst. žm.) 1998 - 2006 m.**¹

Pensijų rūšys	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
I ir II laipsnio	2,07	2,33	2,54	2,77	2,84	2,93	2,9	3	7
Nukentėjusių asmenų	77,4	82	86	90,4	92,7	93,5	94,1	94,2	93,8
Mokslininkų	1,57	1,62	1,7	1,88	2,24	2,41	2,3	2,5	2,5
Iš viso:	81,04	85,95	90,24	95,05	97,78	98,84	99,3	99,7	103,3

Kaip rodo 2.2.1 lentelėje pateikti duomenys, didžiausią dalį iš visų valstybinių pensijų gavėjų per 1997 - 2005 m. laikotarpį sudarė nukentėjusių asmenų valstybinių pensijų gavėjai. 2005 m. jie sudarė 91 proc. nuo visų valstybinių pensijų gavėjų skaičiaus

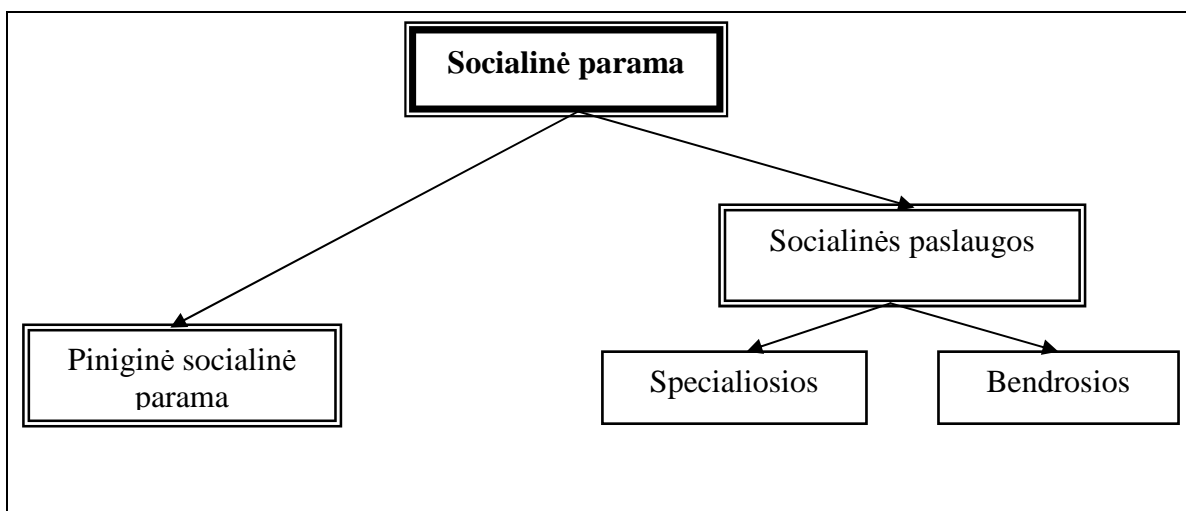
¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (lentelėje pateikti duomenys tik apie tas pensijas, kurios yra SADM kompetencijoje) ir VSDF valdybos duomenys

Be to, bendras valstybinių pensijų gavėjų skaičius kiekvienais metais auga. Per devynių metų laikotarpį jų skaičius išaugo 27 proc.

Visos valstybinės pensijos ir jų skyrimo kriterijai neturi nieko bendro su socialinio draudimo principu: kai pensijos mokamos tik tokiu atveju, jei yra mokamos įmokos. Valstybinės pensijos skiriamos už nuopelnus, kuriuos objektyviai įvertinti labai sunku. Mano nuomone, šių pensijų skyrimas ne tik iškreipia pensijų sistemos esmę, bet ir pažeidžia socialinį teisingumą, supriešina atskiras šalies gyventojų grupes. Kodėl gydytojo, kuriam nenumatyta valstybinė pensija, darbas yra mažiau reikšmingas nei mokslininko darbas, kuris turi teisę į valstybinę pensiją?

2.3 Asmens poreikių atspindėjimas socialinės paramos sistemoje

Socialinė parama - tai socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis užtikrinama, kad kiekvienas asmuo (šeima), kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, gautų reikiamą paramą, ir kad įstatymų nustatytais atvejais parama būtų teikiama asmenims (šeimoms), turintiems papildomų išlaidų dėl šeimos aplinkybių. Tam tikslui šeimoms ir vaikams mokamos socialinės išmokos ir teikiamos socialinės garantijos bei lengvatos. Socialinė parama skirstoma į piniginę socialinę paramą ir socialines paslaugas (žr. 2.3.1 pav.).

2.3 1 pav. Socialinės paramos schema

Konkretus paslaugų objektas paprastai priklauso nuo atitinkamos valstybės gyvenimo sąlygų, ypač nuo pragyvenimo lygio, kainų lygio ir pajamų didėjimo. Įstatymais ir poįstatyminiais aktais nustatoma, paslaugų pakankamumas, tenkinant pačius būtinausius poreikius. Šių poreikių tenkinimas grindžiamas, moksliniais tyrimais pagrįstu būtinu egzistenciniu minimumu (pvz., „prekių krepšelis“) arba kitais tinkamais

indikatoriais: vartojimo statistika, kainų indeksas, duomenys apie kainų lygį, pavyzdžiui, įstatymo numatytas minimalaus atlygis arba vidutinės pajamos toje šalyje.¹ Paprastai parama skiriama asmeniui, turinčiam teisę tokią paramą gauti, net jeigu paramos taikymo sfera gali priklausyti nuo jo šeimos sudėties. Socialinė parama gali būti teikiama pinigėmis išmokomis ir natūra. Piniginės išmokos gali būti nustatomos fiksuoto dydžio, tačiau jos gali būti siejamos su anksčiau uždirbtomis pajamomis, pajamomis gautomis iš profesinės veiklos ar gaunamu atlyginimu. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo, socialinės paramos sistemai keliamas reikalavimas – teikti socialinę pagalbą įvairiomis ne pinigų formomis ir globos pinigais žmonėms, kurie negali patys savimi pasirūpinti. Šias paslaugas gali gauti įvairios žmonių grupės: vieniši senyvo amžiaus žmonės, socialinių problemų turinčios šeimos, tėvų globos netekę našlaičiai ir kt.²

Socialinė parama šeimoms ir vaikams, piniginė socialinė parama mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims skiriam atsižvelgiant į šeimos gaunamas pajamas ir turta.

2.3.1 Piniginė socialinė parama

Viena iš piniginės socialinės paramos formų yra *valstybinės šalpos išmokos*. Šalpos išmokų rūšis ir skyrimo tvarką reglamentuoja Valstybinių šalpos išmokų įstatymas³ ir Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai⁴.

Šalpos išmokų struktūra yra nuolat tobulinama bei plečiama atsižvelgiant į gyventojų poreikius ir įstatymų nuostatas. Nuo 2005 m. liepos 1 d. šalpos išmokų struktūroje įstatymas numato tokios *šalpos išmokos*: šalpos pensijos; šalpos našlaičių pensijos; slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos; šalpos kompensacijos.

Taip pat Lietuvoje *mokamos*: šalpos pensijos už invalidų slaugą namuose, paskirtos iki 2004 m. balandžio 1 d.; socialinės pensijos, paskirtos iki 1995 m. sausio 1 d.

Asmenys, turintys teisę gauti *šalpos pensiją*:

- 1) neįgalūs vaikai;
- 2) asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po

¹ Tiažkijus V., Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia. 2005. p.157.

² Tartilas J., Socialinės saugos pagrindai. Vilnius, 2005. p.65.

³ LR Valstybinių šalpos išmokų įstatymas. Valstybės žinios. 2005, Nr.71-2556.

⁴ Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai. Valstybės žinios, 2004, Nr.47 -1558.

24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai;

3) tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis. Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui;

4) motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo;

5) asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo skirtumas nepaisant jo dydžio. Šalpos pensijos dydžius reglamentuoja šio įstatymo 7 straipsnis. Šalpos pensijos dydis priklauso nuo neįgalumo laipsnio ir netekto darbingumo lygio. Šalpos pensijos dydžio matas yra valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija, kuri nuo 2007-02-01 yra 266 Lt.

Teisę gauti šalpos našlaičių pensijas turi :

mirusiojo arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbto mirusiu asmens vaikai (įvaikiai), kurie yra: nesukakę 18 metų; sukakę 18 metų ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų; sukakę 18 metų ir yra pripažinti neįgaliaisiais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukako 18 metų, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai); našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (įtėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų (įtėvių); Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti Šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus. Šalpos našlaičių pensija skiriama ir mokama 0,5 bazinės pensijos dydžio kiekvienam vaikui. Kai teisę gauti šią pensiją turi 4 ar daugiau mirusiojo vaikų (įvaikių), 1,5 bazinės pensijos skiriama ir mokama visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams) lygiomis dalimis.

Slaugos išlaidų tikslinės kompensacijos skiriamos ir mokamos šio įstatymo 11 straipsnyje nurodytiems neįgaliesiems, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis. Slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinių kompensacijų dydžiai priklauso nuo neįgalumo laipsnio.

Asmenys, turintys teisę gauti *šalpos kompensaciją*: tėvai (įtėviai), kurie iki 1995 m. sausio 1 d. ne mažiau kaip 10 metų slaugė namuose vaikus invalidus arba vaikus, pripažintus I ar II grupės invalidais nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų; motinos, kurios iki 1995 m. sausio 1 d. pagimdė penkis ar daugiau vaikų ir išaugino juos iki 8 metų.

Šalpos kompensacijos dydis – 1,5 valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos.

Mano nuomone, šalpos išmokų skyrimas ir jų didinimas socialiniu požiūriu yra teisingas ir atitinka Lietuvos socialinės apsaugos nuostatą, kad savimi pasirūpinti gali tik sveikas ir dirbantis žmogus. Valstybė privalo pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti patys. Manychiau, kad ateityje šalpos (socialinių) pensijų gavėjų skaičius augs dėl to, kad nemaža Lietuvos gyventojų dalis yra ilgalaikiai bedarbiai ir negalės sukaupti net minimalus (15 metų) valstybinio socialinio draudimo stažo, sukakus pensinį amžių ar tapus neįgaliais, jie negalės gauti senatvės ar netekto darbingumo pensijos. Šie žmonės yra potencialūs šalpos išmokų gavėjai.

Kita svarbi piniginės socialinės paramos forma yra *vaiko rėmimas*. Vaiko auginimas susijęs su ypatingomis išlaidomis. Pagrindinis tikslas, kurio siekiama pašalpomis vaikams, yra padengti ypatingas išlaidas, kurių turi tėvai arba kiti asmenys, augindami vaikus.

Nuo 2004 m. liepos 1 d. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, įteisinus kiekvieno šeimoje auginamo vaiko rėmimą nuo jo gimimo iki pilnametystės, nepriklausomai nuo šeimos pajamų užtikrinamas socialinis saugumas visoms vaikus auginančioms šeimoms. Išmokas vaikams reglamentuoja LR Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas.¹ Šis įstatymas nustato išmokų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, tvarką ir finansavimą. Šis įstatymas taikomas nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems asmenims. Vienkartinė išmoka gimus vaikui, išmoka vaikui ir išmoka privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui skiriama, jei minėto įstatymo straipsnio 2 dalies nuostatą atitinka nors vienas iš vaiko tėvų ir vaikas nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje kartu su juo.

Išmokų rūšys:

1. Išmokos šeimose auginamiems vaikams: *vienkartinė išmoka gimus vaikui; išmoka vaikui; išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui.*
2. Išmokos globojamiems vaikams ir asmenims, kuriems nustatyta globa (rūpyba): *globos (rūpybos) išmoka; vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti.*
3. Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai.

¹ LR Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 88-3208.

Šios išmokos mokamos iš valstybės biudžeto, nepriklausomai nuo to, ar asmuo draudžiamas valstybiniu socialiniu draudimu, ar ne. Kiekvienam gimusiam vaikui skiriama 8 MGL (nuo 2007-01-01 – 130 Lt) dydžio vienkartinė išmoka. Vienkartinė išmoka mokama vienam iš vaiką auginančių tėvų (ar turimam vieninteliui iš tėvų) (įtėvių) ar vaiko globėjui. Vienkartinė išmoka nemokama, jei vaikas yra išlaikomas valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje arba kreipimosi metu vaikas yra miręs.

Šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus, kiekvienam vaikui skiriama 0,75 MGL dydžio išmoka per mėnesį nuo jo gimimo dienos, iki sukaks 3 metai. Šeimoje, auginančioje tris ar daugiau vaikų, kiekvienam vaikui skiriama 1,1 MGL dydžio išmoka per mėnesį nuo jo gimimo dienos, iki sukaks 3 metai.

Šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus, kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, kuris mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje, skiriama 0,4 MGL dydžio išmoka per mėnesį.

Šeimoje, auginančioje tris ar daugiau vaikų, kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, besimokančiam dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje, profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje, bet ne ilgiau kaip iki jam sukanka 24 metai, skiriama 0,4 MGL dydžio išmoka per mėnesį. Baigusiam bendrojo lavinimo mokyklą vyresniam kaip 18 metų asmeniui išmoka vaikui mokama iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos. Išmoka vaikui mokama vienam iš vaiką (vaikus) auginančių tėvų (ar turimam vieninteliui iš tėvų) (įtėvių).

Išmoka vaikui neskiriama, jei jis: *yra pilnametis ir turi savo vaikų; yra globojamas, išskyrus atvejus, kai vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos; susituokia; yra emancipuotas (išskyrus tuo atveju, kai teismas nusprendžia emancipaciją panaikinti).*

Kiekvienam privalomosios tarnybos kario vaikui jo tėvo tarnybos laikotarpiu skiriama 1,5 MGL dydžio išmoka per mėnesį.

Išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui mokama vaiko motinai. Jei vaiką auginanti motina nėra nuolatinė Lietuvos Respublikos gyventoja, išmoka mokama vaiko tėvui.

Vaikui, kuris nuolat arba darbo dienomis išlaikomas (nakvynė ir maistas) valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje, ir globojamam vaikui ši išmoka neskiriama.

Išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui gavėjas turi teisę gauti šio įstatymo 6 straipsnyje nustatytą išmoką vaikui.

Globos (rūpybos) išmoka

Vaikui, globojamam šeimoje, šeimynoje ar nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje (įstaigoje), jo globos (rūpybos) laikotarpiu skiriama 4 MGL dydžio išmoka per mėnesį.

Jei pasibaigus vaiko globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo jis toliau nenutrūkstamai mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje ar mokosi profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje ir nedirba, taip pat tuo atveju, kai mokymosi šiose mokyklose laikotarpiu miršta nedirbančio asmens abu tėvai (turėtas vienintelis iš tėvų) (įtėvių), jam, kol mokosi, bet ne ilgiau kaip iki jam sukanka 24 metai, skiriama ir mokama 4 MGL dydžio per mėnesį išmoka. Ši išmoka neskiriama ir nemokama daugiau kaip du kartus įstojusiems į tos pačios pakopos mokyklą ar įstojusiems į žemesnės pakopos mokyklą.

Baigusiam bendrojo lavinimo mokyklą vyresniam kaip 18 metų asmeniui globos (rūpybos) išmoka mokama iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos.

Kai išmokos gavėjas, gaunantis globos (rūpybos) išmoką, įstatymų nustatyta tvarka gauna našlaičių pensiją ir (arba) vaiko išlaikymui kas mėnesį mokamą periodinę išmoką, vaiko globos (rūpybos) išmokos dydis yra lygus skirtumui tarp išmokos gavėjui nustatyto vaiko globos (rūpybos) išmokos dydžio ir gaunamos našlaičių pensijos bei (arba) vaiko išlaikymui kas mėnesį mokamos periodinės išmokos dydžio.

Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti

Asmenims, kuriems buvo nustatyta vaiko globa (rūpyba), pasibaigus vaiko globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo, skiriama vienkartinė 50 MGL dydžio išmoka būstui įsigyti arba įsikurti.

Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti neskiriama, jei asmuo yra išlaikomas (nakvynė ir maistas) valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje.

Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti grynaisiais pinigais neišmokama. Ji gali būti panaudota: būstui pirkti; sumokėti daliai paskolos būstui (gyvenamajam namui, butui) statyti arba pirkti; būsto nuomai; mokesčiams už nuomojamojo būsto komunalines paslaugas; būstui remontuoti arba rekonstruoti; baldams ir buitinei technikai įsigyti; studijų kainai padengti; žemės sklypui įsigyti.

Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai

Nėščiai moteriai, pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturinčiai teisės gauti motinystės pašalpos, likus 70 kalendorinių dienų iki gimdymo (suėjus 28 nėštumo savaitėms), skiriama 2 MGL dydžio vienkartinė išmoka.

Piniginė socialinė parama teikiama mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Šią paramą reglamentuoja Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas¹

Šio įstatymo paskirtis – įvertinus nepasiturinčių šeimų ir vienu gyvenančių asmenų turimą ir pajamas, nustatyti joms (jiems) valstybės teikiamos piniginės socialinės paramos dydį ir teikimo sąlygas, gavėjų teises ir pareigas, finansavimo šaltinius.

Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) (toliau – piniginė socialinė parama) rūšys yra šios: socialinė pašalpa; būsto šildymo išlaidų, išlaidų šaltam vandeniui bei nuotekoms ir išlaidų karštam vandeniui kompensacijos.

Laidojimo pašalpa

Laidojimo pašalpų mokėjimo tvarką ir dydį reglamentuoja LR Dėl paramos mirties atveju įstatymas².

Laidojimo pašalpa mokama mirus: Lietuvos Respublikos piliečiui, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje; Lietuvoje - užsieniečiui (užsienio valstybės pilietybę turinčiam asmeniui arba asmeniui be pilietybės), turinčiam leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje; Lietuvoje - asmeniui, įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turinčiam pabėgėlio statusą.

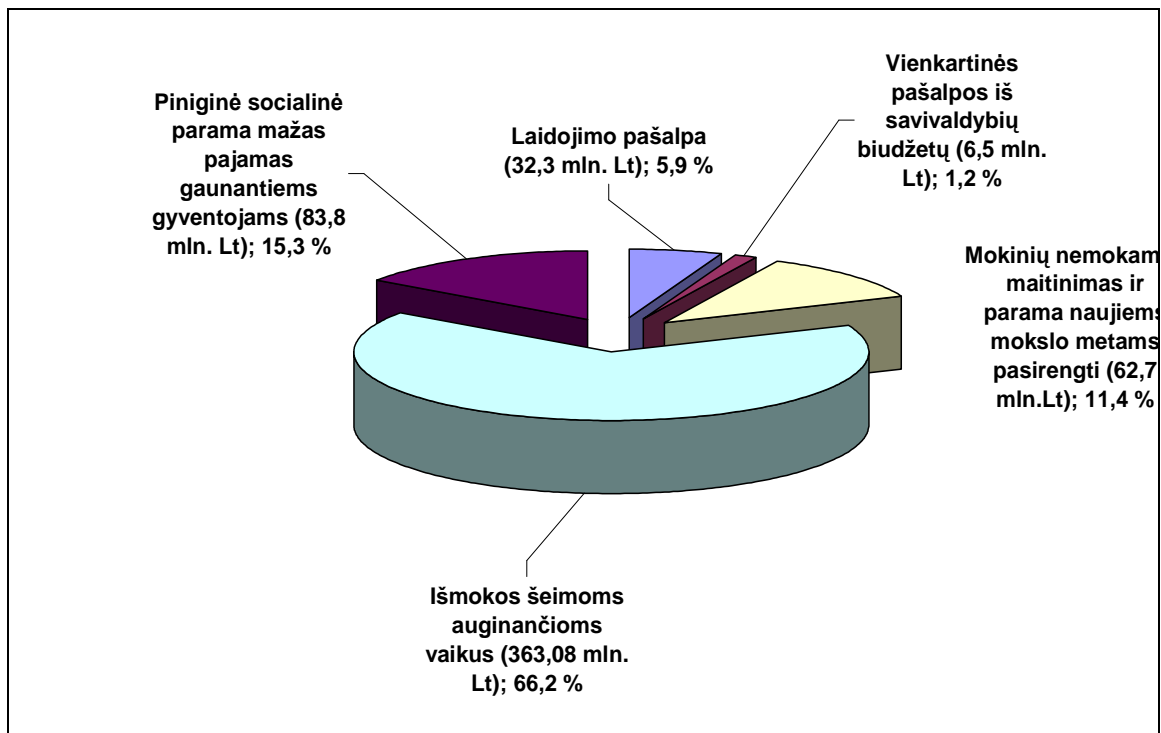
Pašalpa išmokama mirusių asmenų šeimos nariui ar kitam juos laidojančiam asmeniui. Pašalpa taip pat mokama, kai Lietuvos Respublikos piliečio, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, turinčio leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečio, įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turinčio pabėgėlio statusą asmens vaikas gimsta negyvas (ne mažiau kaip 22 nėštumo savaičių kūdikis). Šiuo atveju pašalpa išmokama vienam iš gimusio negyvo vaiko tėvų arba jį laidojančiam asmeniui.

Pašalpa nemokama, kai laidojama valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšomis.

Pašalpa yra 6 minimalių gyvenimo lygių dydžio. Pašalpos dydis apskaičiuojamas pagal tą mėnesį, kurį atsirado teisė į pašalpą, galiojusio MGL dydį.

¹ LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr.130-4489.

² LR Dėl paramos mirties atveju įstatymas. Valstybės žinios, 1993, Nr. 73-1371.

2.3.1.1 pav. Šeimai ir vaikams mokamų pašalpų bei teikiamos kitos paramos išlaidų pasiskirstymas 2006 m.¹

Kaip matyti 2.3.1.1. paveiksle pateiktų duomenų, daugiausia (66,2 proc.) išmokų tenka vaikams ir nemokamam mokinių maitinimui (11,4 proc.). Tai susiję su valstybės vykdoma politika, apsaugant šeimas nuo skurdo ir užtikrinti vaikams bent minimalių poreikių patenkinimą. Išlaidos socialinei pašalpai ir kompensacijoms, kurios teikiamos įvertinus šeimų pajamas ir turtą, sudaro 15,3 proc. visų socialinei paramai skiriamų išlaidų. Galima daryti išvadą, kad šalyje toliau įgyvendinamas vieninga pajamų ir turto įvertinimo principu paremta teikiamos piniginės socialinės paramos sistema, suteikianti valstybės paramą dėl objektyvių priežasčių nepasiturintiems gyventojams, garantuojant jiems minimalias lėšas prasimaitinti bei būtinosioms komunalinėms paslaugoms apmokėti. Siekiant padidinti nepasiturintiems gyventojams skiriamos piniginės socialinės paramos dydį, padidintos valstybės remiamos pajamos

2.3.2 Socialinės paslaugos

Socialinės paslaugos – tai socialinė pagalba asmeniui, dėl amžiaus, neįgalumo, ligos, socialinių problemų iš dalies ar visiškai netekusiam (neturinčiam) savarankiškumo ir negalinčiam pasirūpinti savimi, bei jo šeimai. Socialines paslaugas galima išskirti plačiąją ir siaurąją prasme. Plačiąją prasme - socialinėms paslaugoms priskirtina:

¹ Socialinis pranešimas, 2005-2006. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2006.

švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, laisvalaikio, kultūros paslaugos. Siaurąja prasme - priskirtina tos paslaugos, kurias teikia šiuolaikinė socialinės apsaugos sistema, apimanti socialines rizikas: liga, invalidumas, senatvė, našlystė, šeima, nedarbas, būstas, socialinė atskirtis.¹

Socialines paslaugas ir jų teikimą reglamentuoja LR Socialinių paslaugų įstatymas². Šio įstatymo paskirtis - nustatyti Lietuvos Respublikoje teikiamų socialinių paslaugų rūšis, reglamentuoti socialinių paslaugų valdymą, skyrimą, teikimą, finansavimą ir kt.

Pagrindinis socialinių paslaugų tikslas - sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį bei užtikrinti socialinį saugumą.

Teisę į socialines paslaugas turi:

- ✓ Lietuvos Respublikos piliečiai;
- ✓ užsieniečiai, tarp jų ir asmenys be pilietybės, turintys leidimą nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje;
- ✓ kiti asmenys Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytais atvejais.

Socialines paslaugas gali gauti įvairios žmonių grupės: vieniši seni žmonės, socialinių problemų turinčios šeimos, tėvų globos netekę vaikai, našlaičiai, asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų arba piktnaudžiaujantys alkoholiu ar narkotikais ir kt. Socialinės paslaugos gali būti teikiamos tiek socialinių paslaugų įstaigoje (globos namuose, nakvynės namuose, dienos centre, socialinių paslaugų centre ir kt.), tiek asmens namuose. L.Žalimienės nuomone visose socialinių paslaugų srityse svarbu užtikrinti jų kokybę, ypač tai svarbu tose srityse, kuriose socialinių paslaugų paklausa yra perteklinė (pvz., senų žmonių globa).³

Socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas.

Bendrosios socialinės paslaugos yra tiesiogiai teikiamos paslaugos: informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, sociokultūrinės paslaugos, transporto organizavimo, maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniaisiais drabužiais ir avalyne bei kitos paslaugos.

Specialiosios socialinės paslaugos teikiamos tuomet, kai asmens gebėjimas savarankiškai rūpintis asmeniniu gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti ar kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Specialiosioms paslaugoms priskiriama:

¹ Plač.: Žalimienė L., Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003. p.12.

² LR Socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės Žinios, 2006, Nr. 17-589.

³ Žalimienė L., Socialinės globos pagyvenusiems asmenims kokybė ir jos vertinimas. Vilnius.2005. p.14.

1) socialinė priežiūra;

2) socialinė globa;

Socialinė priežiūra yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė pagalba, kuriai *neriekia* nuolatinės specialistų priežiūros. Socialinei priežiūrai priskiriamos pagalbos į namus, socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, laikino apnakvindinimo bei kitos paslaugos.

Socialinė globa yra visuma paslaugų kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė pagalba, kuriai *reikia* nuolatinės specialistų priežiūros. Socialinė globa pagal trukmę skirstoma į dienos, trumpalaikę ir ilgalaikę.

Socialinių paslaugų įstatymo 9 straipsnis numato, kad atskirais savivaldybės numatytais atvejais, kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmeniui (šeimai) yra veiksmingiau organizuoti pinigais, šios paslaugos gali būti keičiamos į piniginę išmoką – pagalbos pinigus.

Siekiant, kad teikiamos paslaugos labiau atitiktų asmens poreikius, Vyriausybė patvirtino „Mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos aprašą¹“ šio aprašo paskirtis – reglamentuoti mokėjimą už socialines paslaugas pagal Socialinių paslaugų įstatymo nuostatas, nustatyti mokėjimo dydžius atskiroms socialinėms žmonių grupėms, priklausomai nuo gaunamos socialinių paslaugų rūšies; įteisinti diferencijuoto mokėjimo dydžio už ilgalaikę socialinę globą nustatymą atsižvelgiant ne tik į asmens pajamas, bet ir turtą; detalizuoti pajamų ir turto, kurie įskaičiuojami nustatant mokėjimo už socialines paslaugas dydį, rūšis; numatyti galimus kitus mokėjimo šaltinius; nustatyti turto vertės normatyvą ir detalizuoti jo apskaičiavimą; numatyti asmens (šeimos) finansinių galimybių vertinimo procedūrą.

Svarbią vietą socialinių paslaugų teikime užima *paslaugos neįgaliems asmenims*. Siekiant, kad neįgaliųjų asmenų poreikiai būtų kaip įmanoma geriau patenkinti, 2004 m. buvo priimtas LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas², kurio tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymą, profesinės rehabilitacijos paslaugų teikimą, specialiųjų poreikių nustatymo ir tenkinimo principus. Neįgaliųjų socialinės integracijos modelis buvo priartintas prie ES šalių modelio, teisiškai įvertinant neįgaliųjų lygias teises ir

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. birželio 14 d. nutarimas Nr.583 „Dėl mokėjimo už socialines paslaugas aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2006, Nr.68-2510.

² LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 83 -2983.

galimybės visuomenėje. Šis įstatymas taikomas Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenantiems neįgaliesiems.

Neįgaliųjų socialinė integracija organizuojama vadovaujantis tam tikrais principais (lygių teisių, lygių galimybių, visapusiško dalyvavimo ir kt.)

Neįgaliųjų socialinės integracijos sistemą sudaro medicininės, profesinės ir socialinės reabilitacijos paslaugų teikimas, specialiųjų poreikių tenkinimas specialiosios pagalbos priemonėmis, neįgaliųjų užimtumo rėmimas, socialinės paramos teikimas, Valstybinio socialinio draudimo pensijų ir išmokų skyrimas ir mokėjimas, Privalomojo sveikatos draudimo fondo išmokų skyrimas ir mokėjimas, ugdymo paslaugų teikimas, lygių galimybių dalyvauti kultūros, sporto ir kitose visuomenės gyvenimo srityse užtikrinimas.

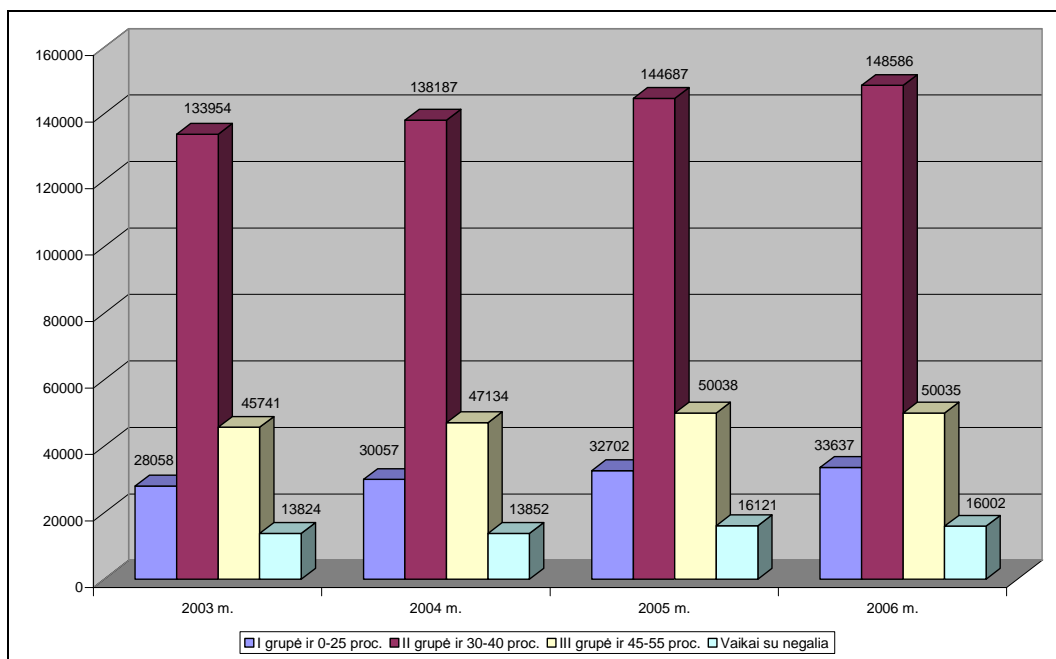
Neįgaliųjų socialinės integracijos sistema finansuojama iš valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, Valstybinio socialinio draudimo fondo, Privalomojo sveikatos draudimo fondo, Užimtumo fondo, Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir kitų teisėtai įgytų lėšų.

Neįgaliųjų socialinės integracijos valdymas apima neįgaliųjų socialinės integracijos priemonių planavimą, administravimą, organizavimą, įgaliojimų ir atsakomybės paskirstymą bei priežiūrą.

Šiuo metu vis labiau įsitvirtina toks socialinis neįgaliųjų integracinis modelis, kurio pagrindą sudaro *negalios kaip konflikto tarp žmogaus ir aplinkos suvokimas*. Įsivyrėja nuomonė, kad gydymas ir reabilitacija, nors ir labai svarbios sritys, tačiau tai tik nedidelė neįgaliųjų žmonių poreikių tenkinimo dalis, o tolesnė integracija į visuomenę priklauso nuo aplinkos pritaikymo, keitimo ir visapusiškų sąlygų savarankiškam gyvenimui sudarymo.

Socialinės integracijos modelis didelį dėmesį skiria įstatyminei bazei, kuri turi padėti išvengti neįgaliųjų diskriminavimo dėl jų turimų specialiųjų poreikių. Neįgaliesiems teikiamos socialines garantijos; pinigines garantijas ir socialinės paslaugos.

Poreikiai socialinėms paslaugoms turi tendenciją didėti. Tai sąlygoja socialinės - demografinės tendencijos: socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų, neįgaliųjų skaičiaus didėjimas, visuomenės senėjimas.

2.3.2 1 pav. Neįgalių asmenų skaičiaus dinamika pagal darbingumo lygį, neįgalumo lygį ir invalidumo grupes 2003-2006 m.¹

Lietuvoje žmonių su negalia skaičius kasmet didėja ir siekia apie 7 procentus visų šalies gyventojų. Neįgalieji turi tokias pačias teises kaip ir kiti visuomenės nariai, jiems sudaromos tokios pat ugdymo, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės.

Socialinės paslaugos numatomos plėtoti siekiant socialinių paslaugų veiksmingumo, kokybės, sudarant teisingas, administracines, finansines sąlygas organizuoti ir teikti socialines paslaugas, užtikrinant būtinuosius asmens poreikius.

Socialinių paslaugų sistema ilgą laiką buvo orientuota į pasyvią valstybės (savivaldybių) pagalbą, neskatino paties žmogaus ieškoti savipagalbos būdų, dauguma Socialinio paslaugų įstatymo nuostatų neatitiko šių dienų poreikių ir tendencijų. Todėl buvo būtinybė keisti įstatymą. 2006 m. sausio 19 d. priimtas naujas Socialinių paslaugų įstatymas², kuris įsigaliojo nuo 2006-07-01. Įstatyme numatyti pagrindiniai socialinių paslaugų organizavimo ir valdymo pagrindai, socialinių paslaugų teikimo, skyrimo ir gavimo sąlygos, socialinių paslaugų kontrolės ir priežiūros, finansavimo, mokėjimo už socialines paslaugas principai.

Be to, šiame įstatyme:

✓ numatyti papildomi socialinių paslaugų tikslai, akcentuojant asmens savipagalbos skatinimą, pagalbą šeimai, susiejant su užimtumu, asmens sveikatos priežiūra, pinigine parama, socialiniu būstu ir kt.;

¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys

² LR Socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr.17-589.

- ✓ patikslintos ir naujai apibrėžtos socialinių paslaugų gavėjų grupės (socialinės rizikos šeimos, likę be tėvų globos vaikai ir kt.);
- ✓ atskirtas privataus sektoriaus ir savivaldybinių socialinių paslaugų reglamentavimas; nustatyti griežtesni savivaldybinių socialinių paslaugų teikimo pagal detaliam įvertintus asmens(šeimos) poreikius socialinėms paslaugoms, reikalavimai;
- ✓ patikslinti socialinių paslaugų finansavimo šaltiniai bei mokėjimo už paslaugas dydžiai ir kitos pataisos.

Socialinių paslaugų įstatymo įgyvendinimas pagerino turinčių ir reikalaujančių atitinkamų paslaugų Lietuvos gyventojų poreikių patenkinimą.

3. Asmens poreikiai socialinei apsaugai Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo Europos Sąjungos (ES) nare. Nuo šios dienos Lietuvos atstovai kartu su kitų 24 ES valstybių narių atstovais dalyvauja visateisių narių teisėmis svarstant ir priimant ES teisės aktus, susijusius su socialinės apsaugos koordinavimu. Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, paspartėjo ir žmonių migracija tarp ES šalių, todėl ypač aktualu tapo socialinės apsaugos koordinavimas tarptautiniu lygiu.

Aktyvios diskusijos tiek europiniame lygmenyje, tiek ir valstybėse, kaip išsaugoti Europos socialinio modelio gyvybingumą, jį modernizuoti, pritaikant prie sparčiai besikeičiančios situacijos vyksta jau keletą metų. Įvertinant ES strateginiuose dokumentuose išskeltus tikslus, Europos valstybėms ir pačiai ES tenka spręsti sudėtingą uždavinį: kaip globalizacijos procesų akivaizdoje suderinti socialinį teisingumą ir konkurencingumo didinimą bei ekonominio augimo skatinimą. Kiekvienas iš valstybių narių socialinės politikos modelių yra grindžiamas bendromis Europos vertybėmis, kurios yra visų Europos ekonominės ir socialinės politikos metodų pagrindas. Nepaisant to, kad ES vyrauja didžiulė socialinės politikos sistemų įvairovė, jos visos turi bendrų bruožų ir pagrindinių vertybių, kurias reikia išsaugoti.

Diskutuojant apie Europos socialinio modelio tvarumo išsaugojimą, sutariama, kad pagrindiniai iššūkiai plačiaja prasme yra globalizacija ir Europos visuomenės senėjimas. Atviresnė rinka ir didesnė tarptautinė konkurencija teikia didesnių galimybių ekonominiam dinamiškumui, konkurencingumui ir aukštos kokybės darbo vietų kūrimui. Kitas pavojus – demografinės tendencijos. Siekiant kovoti su neigiamomis šių tendencijų pasekmėmis, Europos Komisijos nuomone, reikalinga taikyti kompleksines priemones:

- ✓ Būtina daugiau žmonių įtraukti į darbo rinką, taikant aktyvias darbo rinkos priemones. Šioje srityje pakankamai svarbų vaidmenį atlieka migracija, tik reikia kaip

įmanoma labiau išnaudoti jos teikiamas galimybes ir mažinti atsirandančią riziką. Globalizacijos veikiamame pasaulyje, egzistuojant senėjimo problemoms, bus ypač svarbu laisvai judėti tiek valstybėse narėse tiek ir tarp jų siekiant pagerinti galimybes žmonėms susirasti darbą, mokytis ir pritaikyti naujus įgūdžius.

✓ Reikia didinti produktyvumą ir darbo našumą. Tam būtina investuoti į švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą, siekiant skatinti žmones prisitaikyti prie pokyčių darbo rinkoje.

✓ Reikia modernizuoti ir subalansuoti socialinės apsaugos sistemas, siekiant išvengti neigiamų senėjimo pasekmių. Daugelyje valstybių narių nacionaliniu lygmeniu buvo pradėtos vykdyti svarbios pensijų sistemų ir ankstyvo išėjimo į pensiją tvarkos reformos¹.

Integracija ir narystė Europos Sąjungoje neabejotinai yra vienas svarbiausių veiksnių, kuris sąlygoja ir sąlygos įvairius socialinius, struktūrinius ir ekonominius pokyčius Lietuvoje. Integruojantis į ES atlikti darbai padarė didžiulę įtaką socialinei apsaugai ir jos teisei, atitinkamai buvo pertvarkyta įstatyminė bazė.

Svarbus socialinės apsaugos koordinavimui skirtas dokumentas - 2000 m. ES vadovų tarybos susitikime priimta Lisabonos strategija. ES vyriausybės vadovai nustatė naują Europos Sąjungos strateginį tikslą – „paversti Europos Sąjungą konkurencingiausia ir dinamiškiausia žiniomis paremta ekonomika pasaulyje, galinčia subalansuotai ekonomiškai augti, kuriant daugiau ir geresnių darbo vietų bei siekiant didesnės socialinės sanglaudos“.² Po 2005 m. vykusios Lisabonos strategijos penkerių metų laikotarpio įgyvendinimo peržiūros prasidėjo naujas įgyvendinimo etapas, orientuotas į Jungtines augimo ir darbo vietų kūrimo gaires. „Diskusijose dėl Lisabonos strategijos Lietuva pritarė nuostatai, kad valstybėms narėms būtina kartu stiprinti užimtumo politiką ir modernizuoti socialines politikos sistemas, skatinti socialinius partnerius aktyviai prisidėti prie šių politikų formavimo ir įgyvendinimo.“³

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, šalyje pradėjo galioti teisės aktai, kurie įtakoja socialinės apsaugos sistemą. Dokumentuose numatomi pagrindiniai principai bei mechanizmai, kurie apibrėžia socialinės apsaugos sistemų taikymą šalių narių piliečiams, persikeliantiems Bendrijoje. Daugiausia tai įtakoja būtiniosios pagalbos suteikimą šalių narių piliečiams kitose šalyse narėse, laikinai arba ilgam persikėlusius gyventi į kitas šalis nares socialinių paslaugų teikimą ir apmokėjimą už šias paslaugas. Šalia to yra

¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Europos vertybės globalizuotame pasaulyje. Komisijos įnašas į spalio mėnesio valstybių ir vyriausybės vadovų susitikimą“

² www.europarl.eu.int/

³ Socialinis pranešimas 2005-2006. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.- Vilnius, 2006.-P.129.

reglamentuojamas ir planinio gydymo, kuris šiuo metu vykdomas išduodant siuntimus kitose šalyse narėse mechanizmas.

Europos Bendrijos šalių narių socialinės apsaugos įstatymų koordinavimo tvarka nurodyta Europos Tarybos reglamentuose 1408/71/EEB¹ ir 574/72/EEB² dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje. Reglamentas 574/72/EEB nustato Reglamento 1408/71/EEB įgyvendinimo tvarką. Abu šie reglamentai Lietuvoje įsigaliojo nuo 2004 m. gegužės 1d., Lietuvai tapus Europos Sąjungos valstybe nare. Reglamentų nuostatos yra taikomos ES valstybėse narėse (Austrijoje, Belgijoje, Danijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Airijoje, Italijoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Portugalijoje, Suomijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje, Čekijoje, Estijoje, Kipre, Latvijoje, Lietuvoje, Vengrijoje, Maltoje, Lenkijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje), Europos ekonominės erdvės (EEE) valstybėse (Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija) ir Šveicarijoje. ES ir Šveicarijos susitarimas taikomas tik Šveicarijos piliečiams ir jų šeimos nariams.

ES reglamentas 1408/71 atitinka daugiašalį susitarimą dėl socialinio draudimo. Palyginus šį reglamentą su įprastiniais susitarimais dėl socialinio draudimo, jame yra kur kas daugiau detalių nuostatų. ES taisyklės yra viršvalstybiniai įstatymai, t.y. viršesni už nacionalinius įstatymus, prieštaraujančius reglamento nuostatoms.

Reglamentas 1408/71 yra taikomas šioms socialinės apsaugos išmokoms: ligos ir motinystės išmokos; neįgalumo išmokos, įskaitant ir tas, kurios yra numatytos pajamų gavimui palaikyti ar gerinti; senatvės išmokos; našlių išmokos (našlių pensijos); išmokos dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių susirgimų; išmokos mirties atveju; nedarbo išmokos; išmokos šeimai (pašalpos šeimoms).

Šiame reglamente numatytas tik įstatymais pagrįstas socialinis draudimas. Todėl, pavyzdžiui, kolektyvinėmis sutartimis grindžiamos pensijų schemos, kurios yra įprastos Europoje, į reglamento turinį nepatenka.

Reglamentas 1408/71 yra taikomas:

- ES ar Europos ekonominės erdvės piliečiams;

¹ 1971 m. birželio 14 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje“. [//www.europa.eu.int](http://www.europa.eu.int).

² 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 574/1972, nustatantis Reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką. [://www.europa.eu.int](http://www.europa.eu.int).

- pabėgėliams ir pilietybės neturintiems asmenims, gyvenantiems ES ar Europos ekonominėje erdvėje, kuriems kaip darbuotojams arba besiverčiantiems savo praktika asmenims gali būti taikomi vienos ar kelių šalių narių įstatymai;

- kitų šalių piliečiams ir jų šeimų nariams, jeigu jie teisėtai gyvena vienoje šalyje narėje.

Reglamente pateikiamos specialios nuostatos, susijusios su įvairiomis išmokų rūšimis. Visų pirma aptariamos ligos ir motinystės išmokos. Bendrose Reglamento taisyklėse numatoma, kad draudimo ar gyvenimo laikotarpiai yra sumuojami, nepriklausomai nuo to, kurioje šalyje narėje jie yra įgyjami. Jei teisės į išmokas įgyjamos kitoje šalyje narėje nei asmuo gyvena, išmokas moka šalies, kurioje teisės buvo įgytos kompetentinga institucija per tos šalies narės, kurioje asmuo gyvena, įstaigą ir jos teisinės nuostatas. Panašios taisyklės taikomos ir pasienio darbuotojams, tačiau šiuo atveju galimi specialūs susitarimai tarp kompetentingų institucijų. Reglamente numatoma, kad jei asmeniui, kuris įvykdė kompetentingos valstybės teisės aktais nustatytas sąlygas tiesei į minėtas išmokas ir reikalinga jam neatidėliojant išmokėti išmokas kitos šalies narės teritorijoje; arba jis gavo leidimą persikelti į kitą šalį narę; arba turi išvykti gydytis į kitą šalį narę, išmokos jam mokomos kompetentingos įstaigos sąskaita pagal buvimo vietos įstaigos nuostatas. Išimties išduodant leidimus gydytis kitose šalyse narėse galimos jei asmuo gali gauti atitinkamas paslaugas reikiamu laiku ir toje šalyje, kurioje gyvena

Reglamente nagrinėjant invalidumo klausimus, visų pirma išskiriami atvejai, kai invalidumo išmokų dydis nepriklauso nuo draudimo laikotarpio trukmės ir kai išmokų dydis siejamas su draudimo ar gyvenimo laikotarpiu. Skirtingos sistemos lemia poreikį apibrėžti skirtingus galimus atvejus ir kaip jiems susidarius turi būti skaičiuojami išmokų dydžiai. Ar asmuo įvykdė teisės aktų nuostatas, suteikiančias teises gauti invalidumo išmokas, nustato valstybės narės, kurios teisės aktai buvo taikomi tuo metu, kai netekus darbingumo buvo nustatytas invalidumas, įstaiga. Tokiu atveju išmokas pinigais moka minėta įstaiga pagal savo teisės aktų nuostatas. Jei asmuo neturi teisės gauti tokių išmokų iš nustačiusios įstaigos, jis gali gauti tokias išmokas pagal kitos valstybės narės teisės aktus, jei tokios buvo sukauptos. Reglamente aptariamos socialinio draudimo pensijos. Šiuo atveju numatoma, kad asmuo turi teisę pateikti prašymus nagrinėjimui pagal visus teisės aktus, kurie buvo taikomi. Jei teisių į išmokas sistema nėra speciali, tai kompetentinga įstaiga sumuoja visus draudimo ar gyvenimo laikotarpius nepriklausomai nuo to, pagal kurios valstybės narės teisės aktus jie buvo įgyti. Panašios sistemos taikomos ir specialių sistemų atžvilgiu bei pagal darbo sutartį ir savarankiškai dirbantiems

asmenims. Toliau apibrėžiamas išmokų skyrimas, papildomos išmokos, specialūs atvejai, pakartotinės išmokos ir pan.

Reglamente pateikiamos pagrindinės nuostatos, susijusios su nelaimingais atsitikimais darbe ir profesinėmis ligomis. Kaip ir kitais atvejais, nurodoma, kad jei asmuo, patyręs nelaimingą atsitikimą darbe arba susirgęs profesine liga, gyvena kitoje valstybėje narėje nei kompetentinga institucija, jis gauna išmokas kompetentingos įstaigos sąskaita iš įstaigos, kuri priskirta pagal gyvenamą vietą. Šiek tiek skiriasi nuostatos pasienio darbuotojų atžvilgiu. Numatoma, kad jie gali gauti išmokas kompetentingos valstybės teritorijoje pagal tos valstybės teisės aktų nuostatas. Persikėlus į kitą valstybę narę arba išvykus gydytis į kitą valstybę narę galioja nuostata, kad išmokos mokamos kompetentingos valstybės sąskaita. Papildomai apibrėžiamos išmokos, kai asmuo susiduria su ta pačia rizika keliose valstybėse narėse, kai profesinė liga paūmėja. Skirtingose valstybėse narėse taikomi skirtingi teisės aktai, todėl Reglamente apibrėžiami keli nuostatų taikymo ypatumai.

Nelaimingų atsitikimų (mirties) kelionės metu, kurie įvyksta kitoje šalyje nei kompetentinga valstybė narė atveju traktuojama, kad jie įvyko kompetentingos valstybės teritorijoje. Tokiu būdu už visus įvykius Valstybės narės, kuriose teisės aktai nustato darbe nelaimingo atsitikimo metu žuvusio asmens palaikų pervežimą į laidojimo vietą išlaidas, privalo jas padengti iki atitinkamos vietos kitos valstybės narės teritorijoje.

Reglamente aptariamos bedarbių teisės. Bedarbis, kuris anksčiau įgijo teises į išmokas natūra ir pinigais, ieškantis darbo kitoje valstybėje narėje, jam išmokas natūra kompetentingos įstaigos sąskaita teikia valstybės, kurioje ieškoma darbo, įstaiga pagal savo administruojamų teisės aktų nuostatas. Išmokų dydis priklauso nuo valstybės narės vykdomos socialinės politikos, jos ekonominių galimybių ir pan.

Išmokos pinigais tokiu atveju moka kompetentinga įstaiga, tačiau šalių susitarimu tai gali atlikti kitos valstybės narės įstaiga. Tuo pačiu numatoma, kad įstaiga, atsakinga už minėtų išmokų mokėjimą, turi teisę atskaitymus atlikti pagal savo teisės aktų nuostatas (šiuo atveju kalbama apie darbo biržos išmokas pinigais). Tokiu atveju ši nuostata didesnė įtakos neturi. Lietuvoje bedarbių teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatyme¹. Bedarbių draudimas numatytas Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatyme, įtvirtinant teisinius santykius, asmenų, kurie draudžiami nedarbo draudimu kategorijas, teisę į nedarbo socialinio draudimo išmoką, apskaičiavimo bei mokėjimo sąlygas, šios draudimo rūšies finansavimą, administravimą ir atsakomybę.

¹ LR Užimtumo rėmimo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr.73-2762.

Nagrinėjant pensijų klausimą numatoma, kad jei pensininkas turi teisę gauti pensijas pagal dviejų ar daugiau valstybių narių teisės aktus ir vienoje jų gyvena, išmokas moka tik gyvenamosios šalies institucija pagal galiojančius teisės aktus. Jei gyvenamoje valstybėje teisės į pensiją nėra įgyjamos, tačiau įgyjama vienoje ar keliuose kitose valstybėse narėse, kompetentinga įstaiga tampa tos valstybės įstaiga, kurioje teisės aktai pensininkui buvo taikomi ilgiausią laiko tarpą. Tokias išmokas moka gyvenamos šalies įstaiga kompetentingos įstaigos sąskaita. Toliau apibrėžiamos šeimos narių teisės gauti su pensija susijusias išmokas, pensininkui gyvenant kitoje šalyje. Reglamente pažymima, kad pensijos gali būti mokamos tik pagal vienos valstybės narės teisės aktus.

Reglamentas iš esmės suformuoja vieningą socialinės apsaugos sistemų erdvę, kuri apima visas Europos Sąjungos valstybes. ES reglamentas yra už nacionalinius įstatymus aukštesnė teisės akto forma. Jo vykdymas yra privalomas nacionalinėje erdvėje. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į Europos Bendrijos nuostatą – išsaugoti nacionalinių socialinės apsaugos sistemų ypatumus. Šis siekis įgyvendinamas dvišaliais susitarimais.

Socialinę apsaugą asmenų, migruojančių tarp šalių, nepriklausančių Europos bendrijos šalims, reguliuoja dvišalės socialinio draudimo sutartys, kurias Lietuva yra pasirašiusi su Baltarusija, Ukraina, Rusija, Kanada, Jungtinių Amerikos Valstijomis.

Susitarimas dėl socialinio draudimo yra šalių susitarimas, nustatantis tarp tų šalių judančių asmenų teises į socialinę apsaugą ir susitarimą pasirašančių šalių atsakomybę dėl socialinio draudimo išmokų. Susitarimo tikslas yra užtikrinti nuolatinę socialinę apsaugą asmenims, vykstantiems iš vienos šalies į kitą, ir išvengti tokių situacijų, kurioms esant asmuo galėtų gauti dvigubas socialinio draudimo išmokas arba turėtų mokėti dvigubas socialinio draudimo įmokas. Be to, tokie susitarimai panaikina teisių į socialinio draudimo išmokas apribojimus.

Socialinio draudimo lygis ir mokamos išmokos nustatomos pagal nacionalinius konkrečios šalies įstatymus, tačiau susitarimai numato, kokiomis aplinkybėmis ir koku būdu nacionalinė teisė yra taikoma asmenims, kurie juda iš vienos šalies narės į kitą.

Vienas iš pagrindinių susitarimų dėl socialinio draudimo ir ES reglamento principų yra vienodas požiūris į žmones. Jo esmė ta, kad kitos susitarimą pasirašiusios šalies piliečiui yra garantuojamos tokios pačios teisės ir jis privalo laikytis tokių pačių įsipareigojimų, kaip ir pirmosios šalies piliečiai.

Į susitarimus taip pat įtrauktas vadinamasis eksportavimo principas – t. y. sukauptos išmokos yra be apribojimų mokamos visoms susitarimą dėl socialinio draudimo ar ES reglamentą pasirašiusioms šalims. Priklausanti išmoka negali būti

anuliuota, sulaikyta ar sumažinta tik dėl to, kad jos gavėjas išvyksta iš išmokas garantuojančios šalies į kitą šalį.

Susitarimų dėl socialinio draudimo ir ES reglamento tikslas yra taip sutvarkyti socialinę apsaugą, kad vienam asmeniui vienu metu būtų taikomi tik vienos šalies įstatymai. Todėl asmuo yra apdraudžiamas ir privalo mokėti socialinio draudimo įmokas tik vienoje šalyje vienu metu pagal toje šalyje galiojančią sistemą. Susitarimai dėl socialinio draudimo ir ES reglamentas nustato, kurios šalies įstatymai yra taikomi kiekvienu atveju asmeniui, vykstančiam iš vienos šalies į kitą. Pagrindinis principas – žmogui garantuojamas tos šalies, kurioje jis dirba, socialinis draudimas.

Viena iš problemų šioje srityje nepakankamas informacijos kiekis žmonėms, išvykstantiems dirbti ir gyventi į kitas Europos Sąjungos šalis. Asmenys dažnai nežino savo teisių, todėl jomis negali pilnai pasinaudoti. Valstybė labiau turėtų rūpintis, kad visa informacija apie asmenų socialinę apsaugą kitose šalyse būtų prieinama kiekvienam asmeniui išvykusiam dirbti ir gyventi į tą šalį.

Išvados

1. Asmens poreikių struktūroje svarbus vaidmuo tenka asmens poreikiui socialiniam saugumui, nes tai lemia jo gyvybiškai svarbių poreikių tenkinimo galimybes, kai dėl socialinių rizikų (senatvės, netekto darbingumo, ligos, darbo netekimo ir kt.) asmuo negali dirbti, užsidirbti pragyvenimui ir tenkinti savo poreikius. Poreikiai socialiniam saugumui pagal reikšmingumą individui priskirtini pirminiams (baziniams) poreikiams. Poreikiai funkcionuoja tam tikroje hierarchijoje ir tarpusavio priklausomybėje. Ta reiškia, kad pakankamas pirminių poreikių patenkinimas sudaro prielaidas aukštesnio lygio poreikių tenkinimui.

2. Asmens poreikiai socialiniam saugumui ir jų patenkinimo lygis priklauso nuo šalies politinės bei ekonominės situacijos, etnokultūros, susiklosčiusių papročių, socialinės apsaugos sistemos lygio bei socialinės apsaugos teisės, kuri priimtais įstatymais bei poįstatyminiais aktais reglamentuoja tų poreikių tenkinimo ribas bei principus. Lietuvoje asmens teisė į socialinę apsaugą vykdoma atsižvelgiant LR Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus bei konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus. Asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija ir neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro valstybinis socialinis draudimas ir socialinė parama.

3. Valstybinis socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos pagrindas. Socialinis draudimas yra dviejų formų: privalomasis ir savanoriškasis. Valstybinis socialinis draudimas remiasi kartų solidarumo ir einamojo finansavimo (Pay –as- you- go) principais. Surinktos socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos ir investuojamos, bet iš karto paskirstomos socialinio draudimo išmokų gavėjams. Pagrindinės socialinio draudimo rūšys: pensijų, ligos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) bei profesinės reabilitacijos, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų ir sveikatos draudimas. Bendrasis privalomojo socialinio draudimo įmokų tarifas nustatytas – 34 proc., kuris atitinkamai paskirstytas atskiroms socialinio draudimo rūšims. Didžiausią dalį tarifo sudaro pensijų draudimas. Asmenys, dirbantys pagal autorines darbo sutartis ir ūkininkai įstatymo nustatyta tvarka nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu. Tuo pažeidžiami socialinio draudimo visuotinio bei socialinio teisingumo principai, kai tam tikros asmenų grupės lieka už socialinio draudimo sistemos ribų, neprisideda prie kartų solidarumo principo realizavimo. Be to, iškyla šių asmenų socialinės apsaugos problema. Todėl įstatymas turėtų numatyti privalomąjį šių asmenų socialinį draudimą.

Valstybinio socialinio draudimo įmokos mokamos nuo asmeniui priskaičiuoto darbo užmokesčio. Seime įregistruotas įstatymo projektas, kuriuo numatyta nustatyti 4 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių ribą, nuo kurios nebūtų skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos. Tai neigiamai atsilieptų VSDF biudžetui. Teisinga būtų - jokių apribojimų nei įmokoms, nei išmokoms. Šiuo metu draudžiamųjų pajamų koeficientu 5 ribojamas pensijos dydis.

4. Pensijų draudimas - pagrindinė socialinio draudimo rūšis, kuriai tenka didžiausia VSDF biudžeto dalis. LR VSD pensijų įstatymu nustatytos šios valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšys: senatvės (išankstinio mokėjimo), netekto darbingumo (invalidumo), našlių ir našlaičių. Didžiausią dalį (55 proc.) sudaro senatvės pensijos. Pensijų dydis priklauso nuo asmens įgyto socialinio draudimo stažo ir draudžiamųjų pajamų. Stažo įtaka pensijos dydžiui, palyginus su draudžiamųjų pajamų įtaka, yra nedidelė. Itin aktuali pensijų dydžio problema. Vidutinė senatvės pensija asmenų, turinčių būtinąjį socialinio draudimo stažą 2006 m. sudarė 486 Lt. Vidutinės senatvės pensijos (turint būtinąjį stažą) santykis su apdraustųjų neto darbo užmokesčiu sudarė tik 50 proc. ir rodo žemą pajamų pakeitimo normą. Todėl pensijų didinimas yra vienas svarbiausių socialinės politikos uždavinių. Pensijos didinamos didinant socialinio draudimo bazinę pensiją ir šalies draudžiamąsias pajamas. Aktuali pensijos dydžio problema tiems pensininkams, kurie turi didelį socialinio draudimo stažą, bet gaudavo nedidelį atlyginimą. Kadangi stažo įtaka pensijos dydžiui yra palyginti nedidelė, todėl šių asmenų pensijos yra mažesnės nei vidutinės. Vyriausybė jau pritarė įstatymo pataisai padidinti stažo įtaką pensijos dydžiui. Todėl nuo š.m. liepos mėn. didelį socialinio draudimo stažą turinčių asmenų pensijos bus padidintos. Nuo 2007 m. sausio 1 d., įsigaliojus Valstybinio socialinio draudimo pensijų pataisoms, buvo įvykdyta našlių pensijų reforma. Jos išdavoje visiems našlių pensijų gavėjams (senatvės ir netekto darbingumo pensininkams), nepriklausomai nuo sutuoktinio mirties datos, buvo nustatytas vienodas bazinis našlių pensijų dydis – 70 Lt. Tai prieštarauja socialinio draudimo pensijų įstatymo normai, kai pensijos dydis priklauso nuo socialinio draudimo stažo ir draudžiamųjų pajamų. Neteisėta yra ir tai, kad našlių pensija nemokama tuo atveju, jei sutuoktiniai santuokoje išgyveno mažiau nei penkis metus ir neturėjo bendrų vaikų. Pažeistas teisingumas ir tuo atveju, kad įstatymas nenumato jokių išmokų asmenims, kurie sulaukė senatvės pensijos amžiaus išsituokę arba nevedę (netekėjusios).

5. Apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykio kitimo analizė parodė, kad mažėja apdraustųjų skaičius, tenkantis vienai pensijai. Todėl atsiranda grėsmė, kad dirbantieji savo įmokomis neužtikrins pensijų finansavimo. Siekiant išvengti šios

grėsmės ir padidinti būsimų pensininkų garantijas gauti didesnę pensiją, 2004 m. buvo pradėta Lietuvos pensijų sistemos reforma. Jos esmė – nuo pensijų sistemos, paremtos einamuoju finansavimu pereito prie pensijų sistemos, paremtos kaupimo ir investavimo principu, kai socialinio draudimo įmokos dalis, apdraustojo pageidavimu yra pervedama į pensijų fondą.

6. Svarbi valstybinio socialinio draudimo rūšis yra ligos ir motinystės socialinis draudimas, kuris kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl jų pačių arba šeimos narių ligos, taip pat motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) dalies prarastų arba negautų pajamų. Didžiausia dalį pašalpų ir kompensacijų išmokų struktūroje sudaro ligos pašalpų skaičius. Svarbi problema tai, kad savarankiškai dirbantys asmenys nėra privalomai draudžiami Ligos ir motinystės socialiniu draudimu ir todėl neturi teisės į atitinkamas pašalpas. Tikslinga būtų įstatymu įteisinti šių asmenų privalomą socialinį draudimą Ligos ir motinystės socialiniu draudimu. Tokiu atveju papildytų VSDF biudžetas ir minėti asmenys turėtų socialinę apsaugą ligos, motinystės ir t.t. atvejais. Siekiant racionaliau naudoti VSDF biudžeto lėšas, ir padažnęjus elgesio taisyklių nedarbingumo laikotarpiu pažeidimams, sugriežtintos Nedarbingumo pažymėjimų bei nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklės. Kai parodė praktika, kai kurie apdraustieji piktnaudžiauja įstatymo nuostata, kaip pašalpos skaičiuojamos pagal apdraustojo asmens draudžiamąsias pajamas turėtas už praeitą kalendorinį ketvirtį pvz., moterys, kurios ruošiasi išeiti nėštumo ir gimdymo atostogų, dažnai įdarbinamos už didelį atlyginimą tik tam laikotarpiui, nuo kurio bus skaičiuojama motinystės pašalpa. Siekiant išvengti piktnaudžiavimų, tikslingiau būtų skiriant pašalpas kompensuojamąjį uždarbį skaičiuoti iš ilgesnio nei vienas kalendorinis ketvirtis laikotarpio.

7. Nedarbo draudimas yra socialinio draudimo rūšis, kuri įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį. Nuo 2005 m. sausio 1 d. iš esmės pakeista nedarbo išmokos dydžio nustatymo tvarka: ji skaičiuojama sudedant pastoviąją jos dalį, kuri lygi valstybės remiamų pajamų dydžiui (nuo 2007- 01-01 -205Lt) ir kintamą dalį (40 proc. buvusio darbo užmokesčio, kuri bedarbis gaudavo iki netekdamas darbo per paskutinius 36 mėnesius). Minimali nedarbo draudimo išmoka lygi valstybės remiamų pajamų dydžiui (205 Lt), maksimali - 70 proc. einamųjų metų draudžiamųjų pajamų,

8. Nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties atveju dėl draudiminių įvykių - jų šeimos nariams. Statistiniai duomenys rodo,

kad išmoku, mokamų dėl nelaimingų atsitikimų darbe bei profesinių ligų skaičius nuo 2004 m. didėja. Siekiant darbdavius skatinti mažinti nelaimingų atsitikimų darbe skaičių, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas (2006, Nr.141-5398) nustatė bendrą nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokų 0,3 proc. dydžio tarifą ir patvirtino tris nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tarifų grupes ir šioms grupėms priskirtus draudėjus, atsižvelgiant į nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičių per praėjusius 3 metus.

9. Lietuvos sveikatos draudimą reglamentuoja LR Sveikatos draudimo įstatymas, kuris nustato sveikatos draudimo rūšis bei privalomojo sveikatos draudimo sistemą. Privalomąjį sveikatos draudimą vykdo: Privalomojo sveikatos draudimo taryba, Valstybinė ligonių kasa ir teritorinės ligonių kasos.

10. Be valstybinių socialinio draudimo pensijų tam tikroms asmenų grupėms iš valstybės biudžeto skiriamos valstybinės pensijos: LR pirmojo ir antrojo laipsnių „nukentėjusių asmenų, pareigūnų ir karių, mokslininkų ir teisėjų valstybinės pensijos. Didžiausią dalį (91 proc.) valstybinių pensijų gavėjų struktūroje sudaro nukentėjusių asmenų valstybinės pensijų gavėjai. Be to, didėja ir bendras valstybinių pensijų skaičius.

11. Socialinė parama – socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis užtikrinama, kad kiekvienas asmuo (šeima), kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, gautų reikiamą paramą. Socialinė parama skirstoma į: piniginę socialinę paramą ir socialines paslaugas. Piniginė socialinė parama yra tokių formų: valstybinės šalpos išmokos, vaikų rėmimas, piniginė parama nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims. Šalpos išmokoms priklauso: šalpos pensijos, šalpos našlaičių pensijos, slaugos ar priežiūros išlaidų tikslinės kompensacijos, šalpos kompensacijos. Nuo 2004 m. liepos 1 d., kaip ir daugelyje Europos šalių, įteisintas šeimoje auginamo vaiko remiamas. Numatytos vaiko rėmimo išmokos. 1. Išmokos šeimoje auginamiems vaikams: vienkartinė išmoka gimus vaikui, išmoka vaikui, išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui; 2. Išmokos glojamiems vaikams ir asmenims, kuries nustatyta globa: globos (rūpybos) išmoka, vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti; 3. Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai. Piniginė socialinė parama nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims yra teikiama socialinės pašalpos forma ir būsto šildymo išlaidų, išlaidų šaltam vandeniui bei nuotekoms ir išlaidų karštam vandeniui kompensacijų forma. Be minėtų piniginės paramos formų yra mokama laidojimo pašalpa, vienkartinės pašalpos iš savivaldybių biudžetų, mokinių nemokamas maitinimas ir parama naujiems mokslo metams pasirengti.

12. Socialinės paslaugos – tai socialinė pagalba asmeniui, dėl amžiaus, neįgalumo, ligos, socialinių problemų iš dalies ar visiškai netekusiam savarankiškumo ir negalinčiam pasirūpinti savimi, bei jo šeimai. Socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias (informavimo, konsultavimo transporto organizavimo ir kt.) ir specialiąsias (socialinė priežiūra ir socialinė globa) paslaugas.

13. Svarbią vietą socialinių paslaugų teikime užima paslaugos neįgaliems asmenims. Siekiant, kad neįgaliųjų asmenų poreikiai būtų kuo geriau patenkinti, 2004 m. buvo priimtas LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, kurio tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymą, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą, specialiųjų poreikių nustatymo ir tenkinimo principus. Neįgaliųjų socialinės integracijos sistema finansuojama iš valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų Valstybinio socialinio draudimo fondo, Privalomojo sveikatos draudimo fondo, Užimtumo fondo, Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir kitų teisėtai įgytų lėšų.

14. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, paspartėjo ir žmonių migracija tarp ES šalių, iš esmės pasikeitė migruojančių Lietuvos gyventojų poreikiai socialinei apsaugai. Lietuvai įstojus į ES, šalyje pradėjo galioti teisės aktai, kurie įtakoja socialinės apsaugos sistemą. Juose numatyti pagrindiniai principai bei mechanizmai, kurie apibrėžia socialinės apsaugos sistemų taikymą šalių narių piliečiams, persikeliantiems Bendrijoje. Europos Bendrijos šalių narių socialinės apsaugos įstatymų koordinavimo tvarka nurodyta Europos Tarybos reglamentuose 1408/71/EEB ir 574/72/EEB dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje. Jis taikomas socialinės apsaugos išmokoms (senatvės, nedarbo, ligos ir motinystės ir kt.). Reglamentas iš esmės suformuoja vieningą socialinės apsaugos sistemų erdvę, kuri apima visas Europos Sąjungos valstybes. ES reglamentas yra už nacionalinius įstatymus aukštesnė teisės akto forma. Jo vykdymas yra privalomas nacionalinėje erdvėje. Nacionaliniai socialinės apsaugos ypatumai yra išsaugomi dvišaliais susitarimais. Socialinę apsaugą asmenų, migruojančių tarp šalių, nepriklausančių Europos Bendrijos šalims, reguliuoja dvišalės socialinio draudimo sutartys, kurias Lietuva yra pasirašiusi su Baltarusija, Ukraina, Rusija, Kanada ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Susitarimo tikslas yra užtikrinti nuolatinę socialinę apsaugą asmenim, vykstantiems iš vienos šalies į kitą, ir išvengti tokių situacijų, kurioms esant gautų dvigubas socialinio draudimo išmokas arba turėtų mokėti dvigubas

socialinio draudimo įmokas. Į susitarimus taip pat įtrauktas eksportavimo principas, t.y. sukauptos išmokos yra be apribojimų mokamos visoms susitarimą dėl socialinio draudimo ar ES reglamentą pasirašiusioms šalims. Susitarimų dėl socialinio draudimo ir ES reglamento tikslas yra socialinę apsaugą sutvarkyti taip, kad vienam asmeniui vienu metu būtų taikomi tik vienos šalies įstatymai. Pagrindinis principas – žmogui garantuojamas tos šalies, kurioje jis dirba, socialinis draudimas.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

1.1996 metų Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704;

2.1971 m. birželio 14 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje“. //www.europa.eu.int;

3.1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 574/1972, nustatantis Reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką. //www.europa.eu.int..

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-104.

2. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 64-2569.

3. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr.73-2762.

4. Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr.130-4889.

5. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5398.

6. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr.141-5405.

7. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. *Valstybės Žinios*, 2006, Nr.17-589

8. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.71-2558.

9. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.1-4.

10. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2556.

11. Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.88-3208.

12. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83 -2983.

13. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, *Valstybės žinios*, Nr.89-1706, *Valstybės žinios*, 2004, Nr.88-3208

14. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 4-26

15. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.73-3088.

16. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 91-3190.

17. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr.114-5116.

18. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr.111-3574.

19. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr.110-3207, 2003, Nr.114-5114.

20. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.123-5512.

21. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr.108-2018.
22. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 59-1153.
23. Lietuvos Respublikos dėl paramos mirties atveju įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr.73-1371.
24. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 17- 447.
25. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, 2003, *Valstybės žinios*, nr. 75-3472;
26. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5d nutarimas „Dėl Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr.1-619 „dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr.808 „dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punktu (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija, 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.38-1236.
27. LR Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.113-5057.
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. birželio 14 d. nutarimas Nr.583 „Dėl mokėjimo už socialines paslaugas aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr.68-2510.
29. Lietuvos respublikos Vyriausybės 2001m. sausio 25 d. nutarimas Nr.86 „Dėl ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2001, Nr.10-284.
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 346 “Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.47 -1558.
31. Lietuvos respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 13 d. nutarimas „Dėl Ambulatoriniam gydymui skirtų vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, kurių įsigijimo išlaidos kompensuojamos iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų, bazinių kainų apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, nr.111-4048.
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr.584 „Dėl valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2005 m. draudžiamųjų pajamų naujo dydžio patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.67-2411.
33. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. V-533/A1-189 „Dėl nedarbingumo pažymėjimų bei neštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklių“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr.10-284.

34. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gegužės 28 d. įsakymas Nr. A1-146 „Dėl socialinių paslaugų poreikio asmeniui principų ir tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios. 2004, Nr. 88-3256.

Specialioji literatūra

1. Angele S., Dobrovolskas A., Keinys St., Murauskienė L., Skalaitė R., Steinmeyer H., Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius; 1999.
2. Davulis T., Darbo teisė: Europos sąjunga ir Lietuva. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
3. Gražulis V., Motyvacijos pasaulis – jo supratimo keliai ir klystkeliai (metodinė priemonė). Vilnius: Ciklonas, 2005.
4. Guogis A., Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas.2000, .
5. Jonson L.C., Socialinio darbo praktika: Vilnius: Spauda.2003
6. Nekrošius I., Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė. Vilnius: Mintis, 1983
7. Tartilas J., Socialinės saugos pagrindai. Vilnius, 2005.
8. Pieters D., Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas.1998.
9. Tiažkijus V., Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia. 2005,
10. Žalimienė L., Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.2003.
11. Žalimienė L., Socialinės globos pagyvenusiems asmenims kokybė ir jos vertinimas. Vilnius.2005.
12. Mimerberg U.S., Angele S., Heine W. Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. Vilnius, 1998.
13. Маслоу А., Мотивация и личность. Санкт-Петербург, 2003.
14. Maculevič J., Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. Jurisprudencija, 2004, t. 56 (48).
15. Tartilas J. Nedarbo problema. Jurisprudencija, 2005, t.74 (66).
16. Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis. www.lsd.lt/documents.
17. Socialinis pranešimas, 2000. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2001.
18. Socialinis pranešimas, 2005-2006. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2006.

RESÜMEE

The Concept of Person's Needs, Classification and Reflection in Social Security Law

Verstehen des Bedarfs einzelner Personen, Klassifizierung und Widerspiegelung im Sozialrecht

Der Sicherheitsbedarf ist ein Teil von persönlichen menschlichen Bedürfnissen. In deren Struktur entfällt ein besonderer Wert dem Bedarf an sozialer Sicherheit der Einwohner. Die Soziale Sicherheit drückt den Sicherheitsstand aus, der durch gemeinsame Bemühungen der ganzen Gesellschaft, abgesehen von Risiken des menschlichen Lebens, Schwierigkeiten im hohen Alter, Körperbehinderungen, Krankheiten, Betriebsunfällen, Arbeitslosigkeit u.a., gewährleistet wird. Der Sozialsicherheitsbedarf wird durch das von dem Staat aufgebaute System der sozialen Fürsorge realisiert. Die wichtigsten Rechte auf soziale Sicherheit sieht das Grundgesetz der Republik Litauen vor. Die Bestimmungen der Verfassung werden durch Gesetze und Normakten ins Leben gerufen.

Das System der sozialen Fürsorge Litauens besteht aus dem Staatlichen Fonds der Sozialversicherung und sozialer Fürsorge, die finanzielle Unterstützung und soziale Dienstleistungen umfasst. Die wichtigste Rolle spielt im System der sozialen Fürsorge die Staatliche Sozialversicherung. Sie entschädigt den versicherten Personen und in den durch die Gesetze festgelegten Fällen auch den Familienmitgliedern die infolge von Sozialrisiken nicht erhaltene Arbeitseinkünfte. Die Arten der staatlichen sozialen Versicherung sind: Rentenversicherung, Krankheits- und Mutterschaftsversicherung, Arbeitslosigkeits- und Betriebsunfallversicherung, Berufskrankheiten- und Gesundheitsversicherung. Alle diese Versicherungsarten werden durch die Gesetze der Republik Litauen reglementiert.

Manche Einwohner in Litauen bekommen Renten aus dem Staatshaushalt: die staatlichen Pensionen der Republik Litauen der I. und der II. Stufe; staatliche Renten für geschädigte Personen; Beamtenpensionen und Soldatenrenten und staatliche Pensionen für Wissenschaftler und Richter.

Ein anderer Bereich der sozialen Sicherheit sind die staatlichen sozialen Zuschüsse für die Einwohner. Der Staat gewährleistet, dass jede Person (Familie), die auf keine ausreichenden Mittel für Lebensunterhalt verfügt und trotz ihrem Bemühen solche Mittel nicht erwerben kann, den entsprechenden Zuschuss bekommt. Die staatlichen sozialen Dienstleistungen für die Einwohner ist die soziale Hilfe im Alter, bei Körperbehinderung, in besonderen Lebenslagen: bei Krankheiten, sozialen Problemen, bei Bestehen oder

Entstehen teilweiser oder voller Unselbständigkeit, wenn keine Möglichkeit besteht, die Familie und sich selbst zu versorgen. Die soziale Unterstützung wird in zwei Hauptformen geleistet: als finanzielle soziale Unterstützung und als soziale Dienstleistungen.

Nach dem Beitritt zur EU wurde unentbehrlich, die nationalen Systeme der Sozialsicherheit zu koordinieren. Die EG-Vorschriften über die Koordination der sozialen Sicherheit sehen die allgemeinen Bestimmungen und Grundsätze vor, an die sich alle Behörden der nationalen Regierungen, Sozialversicherungseinrichtungen und Gerichte halten müssen. Mit der Koordinierung wird nicht das Ziel angestrebt, die Unterschiede konkreter nationaler Systeme zu beseitigen, sondern die Aspekte der nationalen Rechtsakten zu korrigieren, die unerwünschte Einwirkung auf die Arbeitnehmer - Migranten und ihre Familienmitglieder verursachen könnten.